

Osmanlı Döneminde Farsçadan Türkçeye Tercüme Edilen Bazı Mühim Tasavvufî Eserler

Necdet TOSUN*

Öz

Osmanlı döneminde birçok eser Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu eserlerden önemli bir kısmı da tasavvuf konusundadır. Tercüme konusuna konu olan Farsça eserlerden bazıları Anadolu (Türkiye) ve Mâverâünnehr (Özbekistan) gibi ana dilin Türkçe olduğu bölgelerde yazılmış, bazıları ise İran, Afganistan, Tacikistan ve Hindistan gibi ülkelerde kaleme alınmıştır. Bu Farsça eserler İslam dünyasında veya yazıldığı coğrafyada beğenilip ilgi görmüş ve bu sebeple Anadolu'da Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu tercümelerden bazıları Osmanlı döneminde matbaada basılmış ise de, çoğunluğu yazma olarak kütüphanelerde durmaktadır. Bu tercüme eserlerden mühim olanları ve mütercimleri hakkında bu makalede bilgi verilmektedir.

İran'da yazılan *Bostan*, *Gülistân*, *Mantuku't-tayr* ve *Pendnâme-i Attâr* gibi eserler üzerine Osmanlı döneminde Türkçe birçok şerh yazılmıştır. Hattâ bu Türkçe şerhlerden bazıları çok değerli bulunmuş ve Farsçaya çevrilip yayınlanmıştır. Yani Farsçadan Türkçeye çevrilip şerh edilen eserler tekrar Farsçaya çevrilip asıl vatanında okunur hâle gelmiştir. Bu sayede ülkeler arasında kültür paylaşımı olmuş, İslam kültürüne önemli katkılar sağlanmıştır.

Bu makâlede, Osmanlı döneminde Farsçadan Türkçeye tercüme edilen tasavvufî eserlerin önde gelenleri toplanıp bir araya getirilmiş, böylece konuya ilgi duyan kişilere ve araştırmacılara önemli bir kolaylık sağlanmıştır. Ayrıca makâlede, a) Osmanlı döneminde hangi tasavvufî eserlerin Türkçeye tercüme edildiği, b) Tercümelerin hangi coğrafyalardan (İran, Orta Asya, Hindistan vs.) yapıldığı, c) 15. Yüzyıldan sonra tercüme konusuna konu olan eserlerin İran'dan ziyâde Orta Asya ve Hindistan'a kaymasının sebepleri gibi problemlerin cevabı aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Osmanlı, Farsça, Tercüme, Kitap.

* Prof. Dr. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
Elmek: ntosun@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7618-916X>

Geliş Tarihi / Received Date: 16.06.2019
Kabul Tarihi / Accepted Date: 30.07.2019

DOI: 10.30767/diledeara.635518

Some Important Sufi Works Translated from Persian into Turkish in the Ottoman Period

Abstract

Many scholarly works were translated from Persian into Ottoman Turkish during the Ottoman period. A considerable portion of those books was on Sufism. Some of these Persian works were written in regions where the native language was Turkish such as Asia Minor (Turkey) and Transoxiana (Uzbekistan), while others were written in other countries such as Persia, Afghanistan, Tajikistan and India. These Persian works were appreciated and attracted attention in the Muslim world as well as in the lands where they had been written and thus they were translated into Turkish in Asia Minor. Even though some of these translations were published during the Ottoman period, most of them are maintained in the libraries as manuscripts. In this article, information will be given about the important ones of these translated works and their authors.

Many Turkish commentaries were written during the Ottoman Period on Sufi books such as Bostan, Gulistan, Mantıq al-tayr and Pand-i Attar which were written in Persia (Iran). Some of these Turkish commentaries were regarded so valuable that they were later translated into Persian and published. In other words, books which had been translated into Ottoman Turkish and commented upon were later re-translated into Persian and made available to the readers in their own land. In this way, they helped cultural exchange between countries and made significant contributions to Muslim culture.

In this article, some of the important Sufi works translated from Persian to Turkish during the Ottoman Period have been gathered. Thus, it aims to help the researchers and those who are interested in the subject. Moreover, the article seeks to answer certain questions such as, a) Which Sufi works were translated into Turkish during the Ottoman period, b) Where (Persia, Central Asia, India etc.) were these translations done? c) What were the reasons for the change of center of the works in question from Persia to Central Asia and India after the 15th century?

Keywords: Sufism, Ottoman, Persian, Translation, Book.

Extended Summary

During the ages in which there were no instruments for visual and oral communication such as TVs, phones, and internet, books were the main means of transmitting knowledge, science and cultures from one country or continent to the others. Throughout the pre-printing period of human history, books written in one region would be duplicated by hand and sold in bookstores or given as gifts to those who were interested in them.

Those would also be read and spread in other countries just as they were benefited by the book lovers. The seekers of knowledge who visited other countries to get education, travelling dervishes, tradesmen, and pilgrims would take the books to their home countries. In this way, for example a book which had been written in the farthest corner of India could reach at Asia Minor (Turkey) or even at the Balkans and become a means of cultural communication.

Many original scholarly works were written and translated in Asia Minor during the Ottoman period. In addition to the books written in Arabic, there also were many more books translated from Persian. It looks like majority of those translations were about Sufism and Islamic ethics. The original copies of those books had been written in various countries, namely Persia, India, Afghanistan, and Transoxiana (Uzbekistan). Moreover, some Persian books written in Asia Minor were also translated into Turkish.

When the translations from Persian to Turkish are chronologically examined, it can be seen that a 5th / 11th century scholar Abdullah Ansari Harawi's two works were partially translated from Persian to Turkish in the 17th and 19th centuries. It looks like Imam al-Ghazali's *Kimya-yi Sa'adah* became chronologically the next book translated into Turkish for a couple of times. Fariduddin Attar's several books were also rendered into Turkish during the Ottoman period and Turkish commentaries were also written about some of them. *Sharh-i Mantiq al-Tayr* written by Sham'î Sham'ullah Efendi (d. 1011/1602?), a 16th century scholar who lived in Istanbul, is the earliest and only known Turkish classical gloss on Attar's *Mantiq al-Tayr*. It is worth to be translated into Persian.

Mawlana Jalaluddin Rumi's famous Persian book titled *Mathnawî-yi Ma'nawî* was translated into Turkish and glossed for a couple of times during the Ottoman period. Its most famous commentary belongs to Isma'il Rusûhî Ankaravî (d.1041/1631). This commentary which was published during the Ottoman period has not been transliterated into modern Turkish script yet. However, it was translated from Persian to Turkish by Ismet Settazade with the title *Sharh-i Kabîr-i Anqaravî bar Mathnawî-yi Ma'nawî-yi Mawlavî* and published in Tehran in 1970.

The Persian book titled *Manâqib-i Shaykh Awhaduddin Kirmânî* was published by Bediuzzamân Furûzânfer in Tehran in 1969 and its author was stated as unknown. However, Muhyiddin Gelibolî who translated it into Turkish during the Ottoman period recorded that its author was Shaykh Sa'deddin, one of the prominent disciples of Awhaduddin Kirmânî. Since Shaykh Sa'deddin was a disciple of Awhaduddin, he must have lived in the 7th century hijrah. This should be recorded as new information.

Sa'di Shirazi's books titled *Bostan* and *Gulistan* were translated into Turkish for a couple of times during the Ottoman period. Two Turkish commentaries written by Sûdî Bosnevi, a 16th century Bosnian scholar, on *Bostan* and *Gulistan* were translated into Persian and published in the 20th century. Even though Sûdî's commentaries were published during the Ottoman period, there are few people who can read those old editions.

Even though many classical books on Sufism written until 9th / 15th century were translated into Ottoman Turkish, the translation changed their direction after that century. When we examine the translations done after the 9th century hijrah, we see that they were mostly the books of the adherents of Naqshbandiyya Sufi order emerged in Central Asia. This translation movement which began with *Risala-i Qudsiyya* and *Fasl al-Khitab* books by Muhammad Parsa al-Bukhari, one of the disciples of Bahauddin Naqshband continued by translating many other Naqshbandi authors' Persian books into Turkish. After 11th / 17th century when the Naqshbandiyya Sufi order spread in India through its Mujaddidiyya branch, the books of Naqshbandi Sufi masters living in India started to be translated into Turkish. In other words, the translations from Per-

sian to Turkish between 15th and 19th centuries were the books of Naqshbandi Sufis who lived in Central Asia, Afghanistan and India.

In other words, even though the Sufi books written between 11th and 15th centuries in Persia (Iran) were translated into Turkish in different periods, those that were written and translated into Turkish between 15th and 19th centuries were usually the works of the followers of Naqshbandiyya Sufi Order. The only exception of this is the Turkish translations of the Indian Chishti Order master Imdâdullah Thânawi's books titled *Diyyâ al-Qulûb* and *Risâla-i Wahdat al-Wujûd*. If the fact that Imdâdullah Chishti was also a Sufi master authorized by Naqshbandiyya Order is taken into account, this may not be regarded as an exception. The Persian books written in Persia after the 15th century did not attract so much attention and deemed worthy to be translated.

After the 20th century, the movement was reversed and books written in Turkish were translated into Persian. The Turkish commentaries of *Mathnawi*, *Bostan* and *Gulistan* written in Turkish during the Ottoman Period were translated into Persian and presented to the readers' benefit even before they have not been transliterated into modern Turkish script, yet. However, it should still be mentioned that when compared, there is a big difference between the number of books translated from Persian to Turkish and the books translated from Turkish to Persian. The number of books translated from Turkish into Persian is very low and there were almost none before the 20th century.

In this article, some of the important Sufi works translated from Persian to Turkish during the Ottoman Period have been gathered. Thus, it aims to help the researchers and those who are interested in the subject. Moreover, the article seeks to answer certain questions such as,

- a) Which Sufi works were translated into Turkish during the Ottoman Period,
- b) Where (Persia, Central Asia, India etc.) were these translations done?
- c) What were the reasons for the change of center of the works in question from Persia to Central Asia and India after the 15th century?

Giriş

Telefon, televizyon ve internet gibi sesli ve görüntülü iletişim araçlarının bulunmadığı dönemlerde asırlar boyu “kitaplar”, ilim, düşünce ve kültürleri ülkeler ve kıtalar ötesine taşıyan en önemli araç olmuştur. Bir bölgede yazılan kitaplar, matbaanın da olmadığı dönemlerde el ile yazılarak çoğaltılır ve kitap dükkânlarında, sahaflarda satılır ya da ilgilenen kişilere hediye edilirdi. Bu kitaplar, kitapseverler arasında okunup istifade edildiği gibi başka ülkelere de yayılırdı. Eğitim almak için başka ülkelere giden ilim talebeleri, seyyah dervişler, tüccarlar, hacca veya umreye gidenler yazma eserleri kendi ülkelerine taşırlardı. Böylece Hindistan’ın uçra bir köşesinde yazılan bir eser Anadolu’ya (Türkiye’ye), hattâ Balkanlar’a kadar ulaşır ve İslam dünyasında kültürel iletişime vesile olurdu.

Osmanlı döneminde Anadolu’da telif ve tercüme birçok eser kaleme alınmıştı. Arapça’dan tercüme edilen eserlerin yanısıra, Farsçadan Tercüme edilen çok sayıda eser olmuştur. Farsçadan Türkçeye tercüme edilen eserlerin çoğunlukla tasavvuf ve ahlâk konusundaki eserler olduğu görülmektedir. Bu eserlerin Farsça asıllarının yazıldığı bölgeler şunlardı: İran, Hindistan, Afganistan ve Mâverâünnehr (Özbekistan). Ayrıca Anadolu’da yazılan bazı Farsça eserler de yine Anadolu’da Türkçeye tercüme edilmişti.

Osmanlı döneminde Farsçadan Türkçeye tercüme edilen eserlere tarihî sıra ile bakıldığında, hicrî 5. (miladî 11.) asırda yaşayan Abdullah Ensârî Herevî’nin Farsça iki eserinin 17. ve 19. Yüzyıllarda kısmen Türkçeye tercüme edildiği görülmektedir. Ardından İmâm-ı Gazâlî’nin *Kîmyâ-yı Sa’âdet* isimli eserini birkaç defa Türkçeye tercüme edilmiştir. Ferîdüddin Attâr’ın birçok eseri Osmanlı döneminde Türkçeye tercüme edilmiş, bazı eserlerine Türkçe şerh de yazılmıştır. 16. yüzyılda İstanbul’da yaşayan Şem’î Şem’ullah Efendi (ö. 1011/1602 ?) tarafından Türkçe olarak yazılan Şerh-i Mantıku’t-tayr isimli eseri, *Mantıku’t-tayr*’ın bilinen ilk ve tek klasik şerhidir. Farsçaya tercüme edilmeye de lâyıktır.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî’nin *Mesnevî-yi Ma’nevî* isimli meşhur Farsça eseri Osmanlı döneminde Türkçeye birkaç defa tercüme ve şerh edilmiştir. En meşhur Türkçe şerhi İsmâil Rusûhî Ankaravî’ye (ö. 1041/1631) aittir. Osmanlı döne-

minde yayınlanmış olan bu şerh, Türkiye’de yeni harflere henüz çevrilmemiştir. Ancak İsmet Settârzâde tarafından Şerh- Kebîr-i Ankaravî ber Mesnevî-yi Ma’nevî-yi Mevlevî adıyla Türkçeden Farsçaya çevrilmiş ve 1970’te Tahran’da neşredilmiştir.

Menâkıb-ı Şeyh Evhadüddin Kirmânî isimli Farsça eser Bediuzzamân Fîrûzânfer tarafından Tahran’da 1969’da neşredilmiş ve müellifi meçhul olarak kaydedilmiş idi. Ancak Bu eseri Osmanlı döneminde Türkçeye tercüme eden Muhyiddin Gelibolî, eserin Farsça aslını yazan kişinin, Evhadüddin Kirmânî’nin mürid ve halifelerinden Şeyh Sa’deddin olduğunu kaydetmiştir. Bu zât, Evhadüddin’in müridi olduğuna göre hicrî 7. Asırda yaşamış olmalıdır. Bu da yeni bir bilgi olarak kayıtlara geçmelidir.

Sa’dî Şîrâzî’nin *Bostân* ve *Gülîstân* isimli eserleri Osmanlı döneminde birkaç defa Türkçeye tercüme ve şerh edilmiştir. 16. Asırda yaşayan Bosnalı Sûdî Bosnevî’nin *Bostan* ve *Gülîstan* üzerine yazdığı iki Türkçe şerh 20. Yüzyılda Farsçaya tercüme edilip neşredilmiştir. Sûdî’nin şerhleri Osmanlı döneminde neşredilmiş ise de, Türkiye’de bugün itibariyle o eski baskı eserleri okuyabilecek insan çok azdır.

Hicrî 9. (m. 15.) yüzyıla kadar İran coğrafyasında yazılmış birçok klasik tasavvufi eser Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiş ise de, bu asırdan sonra tercüme yön değiştirmiştir. Hicrî 9. Asırdan sonra yapılan tercümelere baktığımızda bunların, Orta Asya’da gelişen Nakşbendiyye tarîkatı mensuplarının eserleri olduğu anlaşılmaktadır. Bahâeddin Nakşbend’in müridlerinden Buharalı Muhammed Pârsâ’nın *Risâle-i Kudsiyye* ve *Faslü’l-hitâb* gibi eserleriyle başlayan bu tercüme faaliyetleri, birçok Nakşbendî müellifin Farsça eserlerinin Türkçeye tercüme edilmesiyle devam etmiştir. Nakşbendiliğin hicrî 11. (m. 17.) yüzyılda Hindistan’da Müceddidiyye kolu adıyla yayılmaya başladığı dönemden itibaren de Hindistan’daki Nakşbendîlerin eserleri Türkçeye tercüme edilmeye başlanmıştır. Yani miladî 15-19. Yüzyıllar arasında yazılan Farsça eserlerden yapılan tercüme Orta Asya, Afganistan veya Hindistan Nakşbendîlerinin eserleridir.

Yani miladî 11-15. Yüzyıllar arasında İran’da yazılan Farsça eserler farklı dönemlerde Türkçeye çevrilmiş ise de, 15-19. Asırlar arasında yazılıp Türkçeye tercüme edilen eserler genellikle Nakşbendî mensuplarının eserleridir. Bunun belki de tek istisnâsı, Hindistanlı bir Çiştî şeyhi olan İmdâdullah Thânevî’nin *Ziyâü’l-kulûb* ve *Risâle-i Vahdetü’l-vücûd* isimli eserlerinin Türkçe tercümeledir. Gerçi İmdâdullah’ın Çiştîyye’nin yanısıra Nakşbendiyye’den de icâzetli olduğu düşünülürse, bu da bir istisnâ sayılmayabilir. 15. Asırdan sonra İran top-

raklarında yazılan Farsça eserler, İslam dünyasında yeterince yankı uyandıracak değerde bulunmamış ve tercümeyle gerek görülmemiştir.

20. yüzyılda iş tersine dönmüş, Türkçeden Farsçaya bazı tercümelemler yapılmıştır. Osmanlı döneminde yazılmış olan Türkçe *Mesnevî*, *Bostân* ve *Gülistân* şerhleri, Türkiye’de henüz yeni harflere aktarılmadan önce İran’da Farsçaya çevrilmiş ve okuyucuların istifadesine sunulmuştur. Ancak yine de, tarih içinde Farsçadan Türkçeye tercüme edilen eserlerin sayısı ile Türkçeden Farsçaya tercüme edilen sayısı karşılaştırıldığında arada büyük bir uçurum vardır. Türkçeden Farsçaya çevrilen eser sayısı oldukça azdır ve 20. Yüzyıla kadar neredeyse hiç yoktur.

Şimdi Osmanlı döneminde Farsçadan Türkçeye tercüme edilen tasavvufi eserlere bir göz atalım:

Abdullah Ensârî Herevî (ö. 481/1089), *Münâzara-i Dil ü Cân*, *Kenzü’s-sâlikîn*.

Abdullah Ensârî Herevî’nin *Münâzara-i Dil ü Cân* isimli Farsça tasavvufi eseri Osmanlı döneminde Osmanlı Türçesine kısaltılarak tercüme edilmiştir. Bu tercümenin yazma bir nüshası İstanbul’da Millet Kütüphanesi’ndedir¹. Nüsha, Herevî nin *Dil ü Cân* ve *Vâridât* isimli risâlelerinden seçilmiş kısımlardan oluşmaktadır. Mütercimi Mehmed es-Süleymânî el-Hâlidî isimli bir zâttir. 19. asırda yapıldığı tahmin edilen bu Osmanlıca tercüme, yeni harflere (latin) aktarılıp neşredilmiştir².

Abdullah Ensârî Herevî’nin *Kenzü’s-sâlikîn* isimli Farsça eserinin “Şeb u Rûz” başlıklı bölümü de bazı kısaltma ve ilâvelerle birlikte Mevlevîyye tarikatından Fasîh Ahmed Dede (ö. 1111/1699) tarafından *Münâzara-i Rûz u Şeb* adıyla Osmanlı Türkçesine tercüme ve neşredilmiştir (İstanbul 1278). Ayrıca eserden alınan bazı parçalar *Mebâliġu’l-hikem* adıyla şair Nevres tarafından Türkçeye çevrilmiştir (nşr. Ebüzziyâ Tevfik, İstanbul 1302). Nevres, eseri Herevî’nin *Ey Dervîş* adlı kitabından tercüme ettiğini söylüyorsa da çeviri, başta *Kenzü’s-sâlikîn* olmak üzere Herevî’nin diğer eserlerinden derlenerek meydana getirilmiştir³.

İmâm Gazâlî (ö. 505/1111), *Kîmyâ-yı Saâdet*.

Gazâlî, meşhur Arapça eseri İhyâü ulûmiddîn'i Arapça bilmeyenler de okuyabilsin diye Farsçaya kısaltarak tercüme etmiş ve bu tasavvufî eserine Kîmyâ-yı Saâdet adını vermiştir. *Kîmyâ-yı Saâdet* Osmanlı döneminde Türkçeye birkaç defa tercüme edilmiştir. Bazı mütercimler şunlardır: Hüsâmeddin b. Hüseyin Sehâbî (ö. 971/1564)⁴, Vankulu lakaplı Muhammed b. Mustafa Vânî (ö. 1000/1592)⁵, La'lizâde Abdülbâkî (ö. 1159/1746)⁶. Not: Gazâlî'ye nisbet edilen *Nasîhatü'l-mülûk* isimli Farsça eser de Osmanlı döneminde Türkçeye birkaç defa tercüme edilmiştir. Ancak bu eser tasavvufî değil, siyâsetnâme türünde olduğu için burada ondan bahsedilmeyecektir.

Aynü'l-kudât Hemedânî (ö. 525/1131), *Temhîdât (Kenzü'l-hakâyık ve keşfü'd-dekâyık)*.

Aynü'l-kudât'ın *Temhîdât* adıyla bilinen Farsça tasavvufî eseri, Osmanlı döneminde 16. Yüzyıl şâirlerinden Üsküdarlı Aşkî (İlyâs Çelebi) tarafından *Kenzü'l-hakâyık ve keşfü'd-dekâyık Tercümesi* adıyla Türkçeye tercüme edilmiş ve Padişah II. Selim'e sunulmuştur⁷.

Ebû Bekir b. Muhammed Seylânî Merendî (ö. 561/1166'dan sonra), *Necâtü'z-zâkirîn*.

Hicrî 6. Asırda yaşamış olan Ebû Bekir Seylânî Merendî⁸, *Necâtü'z-zâkirîn*⁹ *Fazlü'l-fukarâ ale'l-agniyâ*¹⁰, *el-Havf ve'r-recâ*¹¹ gibi Farsça eserler kaleme almıştır. Bu eserlerden *Necâtü'z-zâkirîn*, duâ ve duânın faziletiyle ilgili bir eser olup, Osmanlı döneminde Musa b. Hacı Hüseyin İznikî (ö. 838/1434 ?) tarafından *Zâdü'l-ibâd* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir¹². Bu tercüme Süleyman Altınar tarafından yeni harflere çevrilip doktora tezi olarak hazırlanmıştır¹³.

7 Millet Ktp., Ali Emîrî Şer'iyye, nr. 786; İstanbul Belediye Ktp., Osman Ergin Yazmaları, nr. 421 (39 varak). Bkz. Sadık Yazar, "XVI. Yüzyıl Şâirlerinden Üsküdarlı Aşkî'nin Eserleri Hakkında Yeni Tespitler", *Türkiyat Mecmuası*, c. 21 (2011), s. 375-393. Harun Turhan, *Aşkî (Aynü'l-kudât Ali Hemedânî)'nin Kenzü'l-hakâik ve keşfü'd-dekâik*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli 1998.

8 Bk. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, Beyrut ts., c.1, s. 212.

9 Süleymaniye Ktp, Fâtih, nr. 2878; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, 2809; Eskişehir İl Halk Ktp., nr. 597; Ankara, Millî Ktp. Yazmalar, A 9514.

10 Afyon, Gedik Ahmed Paşa İl Halk Ktp., nr. 18267/2 (vr. 35a-114a)

11 Afyon, Gedik Ahmed Paşa İl Halk Ktp., nr. 18267/1 (vr. 1-35a)

12 Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 635 (154 varak). Mütercim hakkında bkz. M. Kâmil Yaşaroğlu, "Mûsâ İznikî",

Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2006, c. 31, s. 218-219.

13 Süleyman Altınar, *Ebu'l-Fazl Musa İznikî'nin Zâdü'l-ibâd (Kullara Gıda) Adlı Eseri (Giriş, Dil İncelemesi, Metin, Sözlük, Dizin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, 2017. *Necâtü'z-zâkirîn* doğrudan tasavvufî konularda bir eser olmamakla beraber, tasavvufta duâ ve zikre özel bir önem verildiği ve müellif Seylânî'nin diğer iki eserinin tasavvufî olması sebebiyle bu eser bu makaleye dâhil edilmiştir.

Ebû Nasr Tâhir Hânkâhî (ö. 550/1155'ten sonra), *Güzîde*.

Hicrî 6. Asırda Serahs'ta yaşayan Ebû Nasr Tâhir b. Muhammed Hânkâhî'nin ahlak ve tasavvuf konularında kaleme aldığı *Güzîde* isimli Farsça eser İran'da İrec Efşâr tarafından yayınlanmıştır¹⁴. Bu eser Osmanlı döneminde hicrî 10 asırda Muhammed b. Bâli tarafından Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiştir. Türkiye kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunan eser¹⁵, latin (yeni Türk) harflerine çevrilerek neşredilmiştir¹⁶. Avrupa'da Uppsala ve Viyana kütüphanelerinde de Türkçe tercümenin yazma nüshaları vardır.

Ferîdüddin Attâr (ö. 618/1221), *Tezkiretü'l-evliyâ; İlähînâme; Esrâr-nâme; Mantku't-tayr; Pendnâme, Muhtâr-nâme, Musîbetnâme*.

Tezkiretü'l-evliyâ: Ferîdüddin Attâr'ın evliâ menkıbelerini ihtivâ eden bu mensûr Farsça eseri Osmanlı döneminde birkaç Türkçeye tercüme edilmiştir. Anadolu sahasında Ahmed-i Dâî, Ali Rızâ Karahisârî, İbrâhim b. Bâyezîd, Mustafa Hemedânî gibi şahıslar tarafından Türkçeye çevrilen *Tezkiretü'l-evliyâ*'nın en meşhur mütercimi ise Sinan Paşa'dır. Sinan Paşa'nın *Tezkiretü'l-evliyâ* adlı tercümesi, Attâr'ın eserindeki ilk yirmi sekiz bölümün yer yer kısaltılıp ilâveler yapılarak hazırlanmış bir tercümesi niteliğindedir. Eserin ilmî neşri Emine Gürsoy Naskali tarafından gerçekleştirilmiştir (Sinan Paşa, *Tezkiretü'l-evliyâ*, Ankara 1987).

İlähînâme: Attâr'ın bu Farsça manzum eseri Osmanlı döneminde Şemseddin Sivâsî (ö. 1006/1597) tarafından İbretnümâ adıyla manzum olarak Türkçeye çevrilmiş (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 3315) ve Sultan III. Murad'a takdim edilmiştir. Bu tercüme yeni harflerle de neşredilmiştir¹⁷.

Esrâr-nâme: Attâr'ın bu Farsça manzum eseri XV. Yüzyılda Akkoyunlular döneminde Tebrîz'de yaşayan Ahmedî (ö. 884/1480'den sonra) tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Tercümenin Gönül Ayan tarafından yeni harfli neşri de yapılmıştır¹⁸. *Esrâr-nâme*, Gelibolulu Huzûrî tarafından da Türkçeye çevrilmiştir¹⁹.

14 Ebû Nasr Hânkâhî, *Güzîde der Ahlâk ve Tasavvuf* (nşr. İrec Efşâr), Tahran 1347 hş. /1966.

15 Tercümenin bazı nüshaları: Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 1935 (105 varak); Millet Ktp., Ali Emîrî Şer'iyye, nr. 1343 (vr. 94-126); Bursa Bölge Ktp., Orhan, nr. 676 (101 varak).

16 Ebû Nasr Serahsî, *Kitab-ı Güzîde: Akaidü'l-İslam: Giriş, metin, dizin-sözlük, tıpkıbasım*, (hız. Serhat Küçük), İstanbul: Kesit Yayınları, 2014.

17 Şemseddin Sivâsî, *İbretnümâ* (hız. Erol Çöm), Sivas 2015.

18 Topkapı sarayı Müzesi Ktp, Bağdat, nr. 400; İstanbul Belediye Ktp., Belediye Yzm. nr. K-892 (vr. 1b-42b). Eserin yeni harfli metin neşri: Gönül Ayan, *Tebrizli Ahmedî- Esrâr-nâme (İnceleme, Metin)*, Ankara 1996; Tüba Ceylan, *Tebrizli Ahmedî'nin Esrâr-nâme Tercümesi*, Selçuk Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007 (yayınlanmamış yüksek lisans tezi); Nihat Azamat, "Yeni Bir Ahmedî ve İki Eseri: Yûsuf u Zeliha, Esrâr-nâme Tercümesi", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. VII-VIII (1988), s. 347-364.

19 Tuba Mersin, *Gelibolulu Huzûrî'nin Tercüme-i Esrâr-nâme Adlı Mesnevisi*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL tezi, İstanbul 2004.

Mantku't-tayr: Kuşların konuşması, yolculuğu ve mâcerâları üzerinden tasavvufî ahlak ve vahdet-i vücûd konularının ele alındığı Attâr'ın bu manzum Farsça eseri Osmanlı döneminde Türkçeye birkaç defa tercüme edilmiştir. Türk edebiyatında önemli yeri ve etkisi olan *Matiku't-tayr*'ı Gülşehrî manzum olarak hicrî 717'de (mîlâdî 1317) Türkçeye çevirmiştir. *Mantku't-tayr* veya *Gülşennâme* adını taşıyan eserin hâtîme bölümünde Gülşehrî, *Mantku't-tayr*'ı esas almakla birlikte başka bir eser meydana getirdiğini ve eserinin telif sayıldığını söylemektedir. Bu tercüme Müjgân Cunbur tarafından yeni harflere çevrilmiştir (doktora tezi, Ankara 1952) *Mantku't-tayr*'ı yine manzum olarak Antepli Mevlevî Fedâyî Dede (ö. 1065/1655) *Mantku'l-esrâr* (Millî Ktp., Yazmalar, nr. A. 3341)²⁰, Karatovalı Zaîfî Pîr Mehmed (ö. 964/1557'den sonra) *Gülşen-i Sîmurg* (Cem Dilçin, basılmamış lisans tezi, Ankara 1968) ve Kadızâde Şeyh Mehmed İnşîrâku's-sadr (TDK Ktp., Fotokopi, nr. 38) adıyla Türkçeye çevirmiştir²¹. Osmanlı döneminde Şem'î Efendi (ö. 1011/1602 ?) *Mantku't-tayr* üzerine Türkçe bir şerh yazmıştır²². *Mantku't-tayr*'ın bilinen ilk ve tek klasik şerhi bu eserdir²³.

Pendnâme: Ferîdüddin Attâr'a nisbet edilen bu Farsça eser de Osmanlı döneminde Edirneli Nazmî tarafından h. 967 (1599) senesinde *Tercüme-i Pend-i Attâr* veya *Pend-nâme-i Nazmî* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir²⁴. Başka tercümeleleri de vardır²⁵. Eser, İsmâîl Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725)²⁶ ve Muhammed Murâd Nakşibendî (ö. 1264/1848)²⁷ tarafından da Türkçeye tercüme ve şerh edilmiştir.

20 Tacettin Şimşek, *Fedayî Dede, Mantık-ı Esrâr: Tenkidli Metin-İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1993; Güler Doğan Averbek, "Fedâyî Mehmed Dede Mantık-ı Esrâr Adlı Manzûm Mantku't-tayr Tercümesi ve Otograf Nüshası", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, c. 6, sy. 3 (2017), s. 1490-1506.

21 H. Ahmet Sevgi, "Mantku't-tayr", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2003, c. 28, s. 29-30.

22 Şerh-i Mantku't-tayr, Yeniçeri Ağası Tırnakçı Hasan Ağa'ya ithaf edilmiştir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1716; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 1185). Şem'î, Şerh-i Mantku't-tayr (hız. Muhittin Turan), İstanbul: Kesit Yayınları, 2015.

23 Bîhrûz Servetiyân'ın Şerh-i Râz-ı Mantku't-tayr-ı Attâr (Tahran: Emîr-i Kebîr, 1384 hş./2005) isimli yeni eseri, klasik bir çalışma değildir.

24 Ankara Ün. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Ktp., Muzaffer Ozak Kitapları, nr. I/1061. Edirneli Nazmî, *Pend-nâme-i Nazmî* (hız. Kudret Altun), Kayseri: Laçın Yayınları, 2014. Mustafa Özkan, "Edirneli Nazmî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, c. 10, s. 450-451.

25 Pendnâme'nin manzum tercümeleleri için bkz. Serkan Türkoğlu, "Türk Edebiyatında Pendnâme-i Attâr'ın Manzum Tercümeleleri ve Seyyid Ali Rızâ'nın Riyâzû'r-Rızâ'sı", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 22 (Nisan 2018), s. 671-692.

26 Şerh-i Pend-i Attâr (Trc. Ve şerh: İsmail Hakkı Bursevî), İstanbul: Dârü't-tübâ'ati'l-âmirî, 1250/1834. (7+689 sayfa).

27 *Kitâb-ı Mâ Hazar Şerh alâ Pend-i Attâr* (trc. ve şerh: Muhammed Murâd Nakşibendî), İstanbul: Matbaa-i Âmirî, 1252/1836 (267 sayfa); Eser yeni harflere çevrilip yayınlanmıştır: Mehmed Murad Nakşibendî, *Pendnâme-i Attâr Şerhi*, (hız. M. Altaytaş, E.H. Yiğit), İstanbul: Büyüyen Ay Yayınevi, 2012; Molla Murad en-Nakşibendî, *Aşk Bağından Öğütler: Mâ Hazar Pendnâme Şerhi* (hız. İbrahim Kunt, M. Ali Özkan), İstanbul: Semerkand Yayınları, 2013.

Muhtârname: Attâr'ın Farsça manzum bir eseri olan *Muhtârname*, elli bölümden oluşan bir rubâiler mecmuasıdır. Osmanlı döneminde 16. Yüzyıl şâirlerinden Üsküdarlı Aşkî tarafından muhtasaran Türkçeye tercüme edilmiştir²⁸.

Musîbetname: Attâr'ın bu Farsça eseri, XV. Yüzyılda Pîr Mehmed tarafından *Tarîkatname* ya da *Tercüme-i Musîbetname-i Attâr* adıyla Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiştir. Eser 826 (1423) senesinde tamamlanmış olup II. Murad'a takdim edilmiştir²⁹.

Şems-i Tebrîzî (ö. 645/1247 ?), *Mergûbu'l-kulûb*

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin sohbet arkadaşı olan Şems-i Tebrîzî'ye nisbet edilen *Mergûbu'l-kulûb* isimli bu Farsça manzum ve küçük eserin ona aidiyeti tartışmalıdır. Hicrî 7. yüzyılda Hind Alt Kıtası'ndaki Multân'da vefat eden Şems-i Tebrîzî Multânî'ye ait olabileceğini düşünen araştırmacılar da vardır. Birçok yazma nüshası olan bu Farsça tasavvufî eser, İran'da makale şeklinde yayınlanmıştır³⁰. *Mergûbu'l-kulûb* Osmanlı döneminde Emîr diye bilinen Mehmed b. Musa Paşa (ö. 1005/1595'den sonra) tarafından Şems-i Tebrîzî'ye nisbet edilerek Türkçeye nazmen tercüme edilmiştir. Bu tercüme İsa Akpınar tarafından makale olarak neşredilmiştir³¹.

Necmeddin-i Dâye (ö. 654/1256), *Mirsâdü'l-ibâd.*

Necmeddin-i Kübrâ'nın mürid ve halifesi olan Necmeddin-i Dâye'nin kaleme aldığı *Mirsâdü'l-ibâd mine'l-mebde' ile'l-me'âd* isimli Farsça tasavvufî eseri Osmanlıca döneminde h. 825 (1422) senesinde Kâsım Karahisârî (ö. 15. Asır) tarafından İrşâdü'l-mürîd ile'l-murâd fi tercemeti Mirsâdi'l-ibâd adıyla Türkçeye tercüme edilip padişah II. Murad'a ithâf edilmiştir³². Birçok yazma nüshası olan tercüme, Ahmet Çal tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmış ve yeni harflere aktarılmıştır³³.

28 İstanbul Belediye Ktp., Osman Ergin Yazmaları, nr. 704/13; Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 6647 (vr. 51b-81b). Bkz. Sadık Yazar, "XVI. Yüzyıl Şâirlerinden Üsküdarlı Aşkî'nin Eserleri Hakkında Yeni Tespitler", s. 375-393.

29 Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dr. Tezi, 2011, s. 412-414.

30 Simâ Yârahmedî- Gulâm Rızâ Dâdhâh, "Mergûbu'l-kulûb", *İttilâ'ât-ı Hikmet ve Ma'rîfet*, sy. 8 (1386 hş./2007), s. 50-55.

31 İsa Akpınar, "XVI. Asır Şâirlerinden Emîrî'nin Mergûbu'l-kulûb Tercümesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sy. 89 (Bahar 2019), s. 147-167.

32 Ahmet Çal, "Kasım b. Mahmud Karahisârî'nin İrşâdü'l-mürîd ile'l-murâd fi tercemeti Mirsâdi'l-ibâd Adlı Eseri", *Turkish Studies*, c. 10-12 (2015), s. 233-248.

33 Ahmet Çal, *Kasım b. Mahmud Karahisârî'nin İrşâdü'l-mürîd ile'l-murâd fi tercemeti Mirsâdi'l-ibâd (İnceleme-Metin-Dizin)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2008.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (ö. 672/1273), *Mesnevî-yi Ma'nevî; Fîhi Mâ Fîh.*

Mesnevî: Mevlânâ'nın meşhur Farsça eseri Mesnevî Osmanlı döneminde çok defa Türkçeye tercüme ve şerh edilmiştir. En meşhur tercüme ve şerhi İsmâil Rusûhî Ankaravî'ye (ö. 1041/1631) aittir³⁴. Bu şerh, İsmet Settârzâde tarafından Şerh- Kebîr-i Ankaravî ber Mesnevî-yi Ma'nevî-yi Mevlevî adıyla Türkçeden Farsçaya çevrilip neşredilmiştir (Tahran 1348 hş./1970).

Ahmed Avni Konuk (ö. 1938)³⁵ tarafından yapılan tercüme ve şerh Osmanlıca el yazısı defterler şeklinde olup Mustafa Tahralı ve arkadaşları tarafından *Mesnevî-i Şerîf Şerhi* adıyla yeni harflere çevrilerek 13 cilt hâlinde basılmıştır (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006-2009).

Fîhi Mâ Fîh: Mevlânâ'nın sağlığında oğlu Sultan Veled veya bir başka müridi tarafından kaydedilen sohbetlerinin vefatından sonra derlenmesinden meydana gelmiş olan Farsça mensûr bir eserdir³⁶. Ahmed Avni Konuk (ö. 1938) tarafından yapılan Osmanlıca tercümesi Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde olup (nr. 3895), Selçuk Eraydın tarafından Osmanlıca el yazısından yeni harflere çevrilerek yayınlanmıştır (İstanbul: İz Yayıncılık, 1995).

Sadreddin Konevî (ö. 673/1274), *Tebssiratü'l-mübtedî ve tezkiretü'l-müntehî.*

Sadreddin Konevî'ye nisbet edilen *Tebssiratü'l-mübtedî* isimli Farsça tasavvufî eser, Osmanlı son döneminde Ahmed Remzi Dede el-Mevlevî (Akyürek, ö. 1944) tarafından hicrî 1340 (1921) senesinde Türkçeye tercüme edilmiştir³⁷. Bu tercüme Ekrem Demirli tarafından *Marifet Yolcusuna Kılavuz* adıyla yeni harflerle neşretmiştir (İstanbul: İz Yayıncılık, 2002)³⁸.

34 *Mesnevî Şerhi: Mecmüatü'l-letâif ve ma'mûretü'l-ma'ârif*, Mısır 1221/1806; İstanbul 1257. Mesnevî'nin diğer Türkçe tercüme ve şerhleri için bkz. Semih Ceyhan, "Mesnevî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2004, c. 29, s. 325-334.

35 Reşat Öngören, "Konuk, Ahmet Avni", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2002, c. 26, s. 180-182.

36 Nşr. Bedüzzamân Fîrûzânfer, Tahran 1335 hş.

37 Sadreddin Konevî, *Tebssiratü'l-mübtedî tezkiretü'l-müntehî*, trc. Ahmed Remzi el-Mevlevî, İstanbul Belediye Ktp., Osman Ergin Yazmaları, nr. 327 (56 varak). Eserde sağ tarafta Farsça metni, sol tarafta Türkçe tercümesi vardır.

38 Mikail Bayram *Tebssiratü'l-mübtedî*'yi Ahî Evren'e (ö. 659/1261) nisbet ederek *Tasavvufî Düşüncenin Esasları* adıyla yeni bir tercümesini yapmıştır (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995).

Şeyh Sa'deddin (7./ 13. asır), *Menâkıbnâme-i Şeyh Evhadüddin Kirmânî*

Hicrî 7. Asır şeyhlerinden Evhadüddin Kirmânî'nin (ö. 635/1238) hayatını v menkıbelerini ihtivâ eden bu Farsça eser Bediüzzamân Fürûzânfer tarafından neşredilmiştir³⁹. Fûrûzânder bu eserin müellifinin meçhul olduğunu kaydetmiştir. Eser Osmanlı döneminde Muhyiddin Gelibolî tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Mütercim bu eserin Farsça aslının Evhadüddin'in mürid ve halifelerinden Şeyh Sa'deddin tarafından kaleme alındığını kaydetmiştir⁴⁰. Böylece meçhul sanılan müellif de belli olmuştur. Şeyh Sa'deddin, Evhadüddin Kirmânî'nin müridi olduğuna göre o da şeyhi gibi hicrî 7. (miladî 13.) asırda yaşamış olmalıdır. Osmanlı döneminde Gelibolulu Muhyiddin tarafından Farsçadan Türkçeye çevrilen eserin iki yazma nüshası bilinmekte olup⁴¹, İsmail Hakkı Mercan tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış ve yeni harflere çevrilmiştir⁴².

Fahreddin-i Irâkî (ö. 688/1289), *Lema'ât*

Lema'ât Osmanlı döneminde birkaç defa Türkçeye tercüme edilmiştir. İlk tercüme, Hacı Bayram Velî'nin (ö. 833/1430) müridlerinden İnce Bedreddin tarafından miladî 15. Yüzyılda yapılmıştır. Bu tercümenin Türkiye kütüphanelerinde yirmiden fazla yazma nüshası vardır⁴³. Eser, yeni harflere çevrilerek yayınlanmıştır⁴⁴. *Lema'ât*'ın Osmanlıca ikinci tercümesi Abdülmecîd b. Nasûh Tosyavî'ye (ö.

39 *Menâkıb-ı Evhadüddin Hâmid b. Ebi'l-Fahr Kirmânî* (nşr. Bediüzzamân Fûrûzânfer), Tahran 1347 hş./1969. Fûrûzânfer bu neşri yaparken Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1119'daki nüshayı kullanmıştır. Bu nüsha hâricinde eserin Farsçasının şu nüshaları da vardır: Edirne, Selimiye Ktp., nr. 2140; Karaman Kütüphanesi, nr. 2.

40 "Şeyh Evhadüddin Kirmânî rahmetullâhi aleyh rahmeten hazretinin cümle-i halifelerinden bir kâmil halifesi var idi, adına Şeyh Sa'deddin derlerdi. Kendisi pârsî kitâbında şöyle buyurdu kim: Hazret-i Şeyh'in menâkıbı bî-kıyâsdır. Ammâ ba'zı menâkıbı kim her yerlerde dağılmış idi, cem' idüp bir kitâb eyledüm, tâ kim mu'tekidlere ve müridlere ve muhiblere istîrşâd-ı yakîn ve fâide-i dîn hâsıl ola. Ve dahi bileler kim Hazret-i Şeyh ne kadar belâ ve çileler çelmişdür, tâ ma'rifet gencine erişinceye değin. Ve bu za'îf-i nahîf-i dâ'i kâtib Muhyiddin Gelibolî gufrâne lehû ve li-cemî'i ehli'l-imân eydür kim: Bu latîf menâkıbın pârsîsi elime girdi. Dâim mutâla'a ederdim. Bir gün şu virân gönlüme şöyle ilhâm olundu kim, bunun tercümesine ikdâm idem. Ammâ gördüm kim, lafzan bi-lafzın Türkî'ye gelecek olursa mutavvel olup okuyan kimesnelere melâlet hâsıl olur. Ol ihtiyât için ba'zı hikâyetlerinin mâ hasalın çıkarub tercüme eyledüm. Tâ kim pârsîden hazzı olmayanlara fâide ola". Muhyiddin Gelibolî, *Terceme-i Menâkıbnâme-i Şeyh Evhadüddin Kirmânî*, Konya İzzet Koyunoğlu Müze Ktp., nr. 13289, vr. 1a-1b.

41 Konya İzzet Koyunoğlu Müze Ktp., nr. 13289 (121 varak); Mustafa Okkesim şahsî kütüphanesindeki nüsha (133 varak). Mütercimin hangi asırda yaşadığı bilinmemektedir.

42 İ. Hakkı Mercan, *Menâkıbnâme-i Şeyh Evhadüddin Kirmânî* (YL tezi), Kayseri 1990.

43 Meselâ: İnce Bedreddin, *Tercüme-i Lema'ât*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3096 (94 varak); İstanbul Belediye Ktp., Osman Ergin Yazmaları, nr. 1387 (58 varak). Bu tercüme hakkında detaylı bilgi için bkz. Ercan Alkan, "Hacı Bayram-ı Velî'nin İsteğiyle Yapılan Bir Tercüme: İnce Bedreddin ve Tercüme-i Lema'ât", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 31 (2013), s. 57-73.

44 Fahreddin Irakî, *Lema'ât* (nşr. Hanifi Vural), İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.

996/1588) aittir⁴⁵. Üçüncü tercüme ise Ahmed Avni Konuk'a (ö. 1938) âittir. Bu son tercüme Ercan Alkan tarafından yeni harflerle yayınlanmıştır⁴⁶.

Sa'dî Şîrâzî (ö. 691/1292), *Gülistân*, *Bostân*

Gülistân: Sa'dî Şîrâzî'nin ahlâkî ve tasavvufî eseri *Gülistân*, Osmanlı döneminde ilk kez 15. yüzyılda Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir⁴⁷. Bu zât *Gülistân*'ı biri manzum ve ilâveli, biri de mensûr ve muhtasar olarak iki farklı şekilde Türkçeye tercüme etmiş ve miladî 1430 yılında bu tercüme Sultân II. Murâd'a hediye etmiştir⁴⁸. Bunun ardından Osmanlı döneminde *Gülistân*'ın birçok tercüme ve şerhi yapılmıştır⁴⁹.

Muhammed Sûdî Bosnevî (ö. 1007/1599'dan sonra)⁵⁰ *Gülistân* üzerine Şerh-i *Gülistân* adıyla Türkçe bir şerh yazmıştır. İstanbul'da beş defa neşredilen eser⁵¹, 2012'de yeni harflerle de yayınlanmıştır⁵². Sûdî Bosnevî'nin bu şerhi, Haydar Hoştinet, Zeynelâbidîn Çavuşî ve Ali Ekber Kâzımî tarafından *Şerh-i Sûdî ber Gülistân-ı Sa'dî* adıyla Farsçaya tercüme edilip neşredilmiştir (Tahran 1349 hş./1971).

Bostân: Sa'dî'nin bir diğer Farsça eseri olan *Bostân* da Osmanlı döneminde birçok defa tercüme ve şerh edilmiştir. Manzûm ve tam olarak tercüme edenler şunlardır: Za'îfî (ö. 964/1557'den sonra), *Bâğ-ı Behişt* adıyla manzum ve tam ilk tercümeyi 16. Yüzyılda (956/1549 senesinde) yapmıştır⁵³. Abdî, yine 16. Yüzyılda *Bostân Tercümesi* adıyla 963/1556 senesinde tamamladığı manzum tercümeyi Manisa'da şehzâde olan

45 Abdülmecid Tosyavî, *el-Lemehât fi tercemeti'l-Leme'ât*, Kastamonu İl Halk Ktp., nr. 36, vr. 231b-246b. Mütercim hayatı ve eserleri için bkz. Ufuk Hayta, *Abdülmecid b. Nasûh Tosyevî'nin (ö. 1588) Hayatı Eserleri ve el-Hüüdâ ve'l-Felâh Adlı Tefsir Risalesinin Tahkiki*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

46 Fahreddin-i İrâkî, *Lemaât Aşka ve Aşıklara Dâir* (trc. Ve şerh: Ahmed Avni Konuk, hzr. Ercan Alkan, İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2011).

47 *Gülistân*, Osmanlı sahası dışında ilk kez Seyf-i Sarâyî tarafından Memlûk Türkçesine h. 793 (miladî 1391) yılında, sonra İspicâbî tarafından Çağatay Türkçesine h. 800 (miladî 1397) yılında tercüme edilmiş ise de, bu makalede sadece Osmanlı dönemi tercüme ele alındığı için onlardan bahsedilmeyecektir. Farsçadan Orta Asya Türkçesi'ne yapılan *Gülistân* tercüme hakkında bkz. Necdet Tosun, *Türkistan Dervişlerinden Yâdigâr: Orta Asya Türkçesiyle Yazılmış Tasavvufî Eserler*, İstanbul 2011, s. 50-52.

48 Mustafa Özkan, *Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs Gülistân Tercümesi Giriş İnceleme Metin Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992.

49 Örnek olarak: Hüseyin Kefevî (ö. 1010/1601) Mekke'de kadî iken h. 1005 senesinde *Gülistân*'a Türkçe bir şerh yazmış ise de eser müsvedde hâlinde kalmış, daha sonra Kefevî'nin dostu Hüseyin b. Rüstem Paşa eseri düzenleyerek *Bostân-ı Efrûz-cihân der Şerh-i Kitâb-ı Gülistân* adıyla tamamlamıştır. Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 566 (416 varak). Bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, Beyrut ts., c. 2, s. 1054-1055.

50 Muhammed Aruçi, "Sûdî Bosnevî", *Diyânet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, c. 37, s. 466.

51 İstanbul 1249, 1276, 1286, 1291; Şem'î'nin şerhiyle birlikte, İstanbul 1293.

52 Sûdî-i Bosnevî, *Gülistân Şerhi* (nşr. Ozan Yılmaz), İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2012.

53 Za'îfî, *Bâğ-ı Behişt*, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi, Revân Köşkü, nr. 822. Mehmet Emin İnan, *XVI. Asır Şâirlerinden Za'îfî ve Bâğ-ı Behişt Mesnevisi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL tezi, Kayseri 1998.

II. Selim'e sunmuştur⁵⁴. Emîrî diye bilinen Mehmed b. Musa Paşa (ö. 1005/1595'den sonra) da *Bostân*'ı tercüme etmiştir⁵⁵. 19. Yüzyılda Mehmed İzzet Paşa (ö. 1914) *Gonca-i Bostân* adıyla tercüme etmiş ve 1314/1898 yılında tamamlamıştır⁵⁶.

Osmanlı döneminde *Bostân*, Muslihuddin Mustafa Sürûrî (ö. 969/1562)⁵⁷ tarafından Farsça olarak şerh edilmiş⁵⁸, bu Farsça şerh de 16. Yüzyılda Mehmed Rahmî tarafından *Tuhfe-i Düstân Şerh-i Bostân* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir⁵⁹. Bostan'ı Türkçe olarak şerh edenlerden biri de Şem'î lakabıyla anılan Şem'ullah Mehmed'dir (ö. 1011/1602)⁶⁰. *Bostân*'ı Türkçe olarak şerh eden bir başka kişi Bosnalı Sûdî'dir (ö. 1007/1599'dan sonra). Sûdî Bosnevî, *Bostân* üzerine Mustafa Sürûrî, Şem'î ve Bursalı Havâyî tarafından yapılan şerhleri beğenmemiş ve onların hatalarına da işaret ettiği Şerh-i Bostân isimli eserini kaleme almıştır. 1006/1598 senesinde tamamlanan bu şerh⁶¹ Osmanlı döneminde neşredilmiştir.⁶² Eser, Ekber Bihruz tarafından *Şerh-i Sûdî ber Bostân-ı Sa'dî* adıyla Farsçaya çevrilmiştir (I-II, Tebriz 1352 hş./1973).

Azîz Neseî (ö. 700/1300 ?), *Zübdetü'l-hakâyyık*, İnsân-ı Kâmil, Maksad-ı Aksâ.

Zübdetü'l-hakâyyık: Kübreviyye şeyhlerinden Sa'deddin Hammûye'nin müridi olan Azîz Neseî'nin *Zübdetü'l-hakâyyık* isimli Farsça tasavvufi eseri, Hâfız Mehmed Ayıntâbî tarafından *Gâyetü'd-dekâyyık der Tercüme-i Zübdetü'l-hakâyyık* adıyla Türkçeye tercüme ve neşredilmiştir (Kâhire 1291/1874, 111 sayfa).

İnsân-ı Kâmil: Azîz Neseî'nin İnsân-ı Kâmil adıyla anılan Farsça eseri Ahmed Avni Konuk (ö. 1938) tarafından *Resâil-i Azîzüddin en-Neseî Tercümesi* adıyla Türkçeye çevrilmiş⁶³ ve bu tercüme Sezai Fırat tarafından İnsan-ı Kâmil

54 Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 2969 (169 varak). Hakan Sevindik, *Türk Edebiyatında Bostan ve Abdî'nin Manzum Bostan Tercümesi* (İnceleme-Metin), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, Konya 2014.

55 Emîrî, Bostân, İsveç, Uppsala Üniversitesi Ktp., O Vet 63, vr. 1b-70a. Bkz. İsmail Güleç- Güler Doğan Averbek,

"Gölgede Kalmış Bir Şairin Bilinmeyen Üç Tercümesi", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, sy. 18 (Güz 2018), s. 255.

56 Mehmed İzzet Paşa, *Gonca-i Bostân*, İstanbul, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Manzum, nr. 1203 (160 varak).

57 Hayatî'nin kcz. İsmail Güleç, "Sürûrî, Muslihuddin Mustafa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, c. 38, s. 170-172.

58 Muslihuddin Mustafa Sürûrî, Şerh-i Bostân-ı Sa'dî, Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt bölümü, nr. 5775 (314 varak).

59 Mehmed Rahmî, *Tuhfe-i Düstân Şerh-i Bostân*, Ankara, Milli Kütüphane Yazmaları, nr. A 6178.

60 Seyda Öztürk, "Şem'î", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, c. 38, s. 503-504. Şem'î, Şerh-i Bostân-ı Şeyh Sa'dî, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin bölümü, nr. 3666 (238 varak).

61 Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt bölümü, nr. 5793 (664 varak).

62 Sûdî Bosnevî, Şerh-i Bostân, İstanbul 1288/1871 (2 cilt, 604+402 sayfa).

63 İstanbul Belediye Ktp., Osman Ergin Yazmaları, nr. 80 (84 varak).

adıyla yeni harflere aktarılıp yayımlanmıştır⁶⁴.

Maksad-ı Aksâ: Azîz Neseîî'nin *Maksad-ı Aksâ* isimli eseri de Osmanlı döneminde Abdullah b. Receb tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir⁶⁵.

Sipehsâlâr Ferîdûn b. Ahmed (ö. 712/1312 ?), *Risâle-i Sipehsâlâr*

Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve çevresindekiler hakkında bilgi veren *Risâle-i Sipehsâlâr*, Osmanlı döneminde iki defa Türkçeye tercüme ve neşredilmiştir. Mütercimlerden biri Ahmed Avni Konuk⁶⁶, diğeri Midhat Bahârî Hüsâmî'dir⁶⁷.

Sultân Veled (ö. 712/1312), *İbtidânâme, İntihânâme, Rebâbnâme.*

İbtidânâme: Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin oğlu olan Sultan Veled'in İbtidânâme (diğer adıyla *Velednâme*) isimli Farsça manzum eseri 16. Yüzyılda Konyalı Muhyî tarafından nazmen *Tercüme-i İbtidânâme* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Eser, Mevlânâ, halîfeleri ve çevresi hakkında bilgiler vermektedir. Bu tercüme Cihan Okuyucu ve Sadık Yazar tarafından yeni harflerle neşredilmiştir⁶⁸.

İntihânâme: Sultan Veled'in İntihânâme isimli Farsça eseri, Niğdeli İbrahim Hakî Erođlu (ö. 1955) tarafından Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiştir. Osmanlıca el yazması nüsha Selçuk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Mevlânâ Dökümantasyon Merkezi'ndedir. Eser, Hülya Küçük tarafından yeni (latin) harflere çevrilerek *Küpten Sızan Sırlar: İntihânâme-i Sultan Veled* adıyla neşredilmiştir (İstanbul: Ataç Yayınları, 2010).

Rebâbnâme: Sultân Veled'in *Rebâbnâme* isimli eseri de yine İbrahim Hakî Erođlu tarafından Osmanlı Türkçesine çevrilmiş, bu tercüme Amber Güneysel tarafından yeni harflere aktarılarak neşredilmiştir (Konya: Konya Valiliđi İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2011).

64 Azîzüddin Neseîî, İnsân-ı Kâmil (trc. A.Avni Konuk, hzr. Sezai Fırat), İstanbul: Gelenek Yayınları, 2010.

65 İstanbul Belediye Ktp., Osman Ergin Yzm., nr. 622 (182 varak); Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 3166. Bkz. İbrahim Düzen, "Azîz Neseîî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, c. 4, s. 344-346.

66 Sipehsâlâr, *Menâkıb-ı Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî* (trc. Ahmed Avni Konuk), İstanbul 1331.

67 Sipehsâlâr, *Tercüme-i Sipehsâlâr be Menâkıb-ı Hüdâvendigâr* (trc. Midhat Bahârî Hüsâmî), İstanbul 1331.

68 Konyalı Muhyî, *Tercüme-i İbtidânâme* (hzr. Cihan Okuyucu- Sadık Yazar), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.

Hüseyin b. Âlim Hüseyinî Sâdât el-Gûrî (ö. 718/1318 ?), Nüzhetü'l-ervâh.

Sühreverdiyye tarikatı şeyhi Bahâeddin Zekeriyâ Multânî'nin mürid ve damadı olan Hüseyinî Sâdât el-Gûrî'nin⁶⁹ Farsça manzum ve mensur karışık olarak yazdığı Nüzhetü'l-ervâh, Osmanlı döneminde Divriğili Mehmed Sa'îd tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve neşredilmiştir (İstanbul 1320/1902).

Mahmûd Şebisterî (ö. 720/1320), Gülşen-i Râz, Mir'âtü'l-muhakkıkîn.

Şebisterî'nin Farsça tasavvufî eseri *Gülşen-i Râz* Osmanlı döneminde Elvân-ı Şîrâzî (ö. 829/1426'dan sonra) tarafından manzum olarak Türkçeye tercüme edilmiştir⁷⁰. Bu tercüme yeni harflere çevrilmiş ve neşredilmiştir⁷¹.

Muhammed b. Yahyâ Lâhîcî'nin (ö. 912/1506) yazdığı *Mefâtihu'l-i'câz fî şerhi Gülşen-i Râz* isimli şerh, Osmanlı döneminde Cemâleddin Mahmud Hulvî (ö. 1064/1654) tarafından *Câm-ı Dilnüvâz* adıyla özetlenerek Türkçeye tercüme edilmiştir⁷². Bu tercüme yeni harflere çevrilerek yayınlanmıştır⁷³. Lâhîcî'nin Farsça şerhinden istifadeyle *Gülşen-i Râz Şerhi* adıyla Türkçe bir eser kaleme almaya başlayan Ahmed Avni Konuk ise 157. beyte kadar gelebilmiş, eseri tamamlamamıştır⁷⁴. Bu çalışma da yeni harflere aktarılarak yayınlanmıştır⁷⁵.

Şebisterî'nin *Mir'âtü'l-muhakkıkîn* isimli Farsça eseri de Osmanlı döneminde Abdullah Salâhî Uşşâkî tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve bir mecmua içinde neşredilmiştir (İstanbul 1281, s. 95-106)⁷⁶.

Ali Râmîtenî (ö. 721/1321), Mahbûbu'l-ârifîn.

Buhârâ'nın Râmîten köyünde doğan ve Harezm'de vefat eden Hâcegân tarikatı şeyhlerinden Azîzân lakaplı Hoca Ali Râmîtenî'ye⁷⁷ nisbet edilen ve tasavvuf-

69 Khaliq Ahmad Nizami, "Hüseyinî Sâdât el-Gûrî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, c. 19, s. 24.

70 Şebisterî, *Tercüme-i Gülşen-i Râz*, trc. Elvân-ı Şîrâzî, İstanbul Belediye Ktp., Osman Ergin Yazmaları, nr. 863 (106 varak).

71 Fatih Ülken, *Elvan-ı Şirazi'nin Gülşen-i Râz Tercümesi: İnceleme- Metin*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2002; Muzaffer Akkuş, *Elvan-ı Şirazi'nin Gülşen-i Râz'ı*, Ankara 2002; Niğde 2004.

72 Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1253.

73 Cemâleddin Mahmud Hulvî, *Câm-ı Dil-nüvâz: Gülşen-i Râz Şerhi* (hız. Sait Okumuş), İstanbul: İnsan yayınları, 2012.

74 İstanbul Belediye Ktp., OE Yzm., nr. 1810.

75 Mahmûd-ı Şebisterî, *Gülşen-i Râz* (trc. Ve Şerh: Ahmed Avni Konuk, hız. Cengiz Gündoğdu), İstanbul: İlk Harf Yayınları, 2011.

76 Matbû olmakla birlikte nâdir bulunan bu mecmuanın bir kopyası için bkz. Millet Ktp., Ali Emîrî Şer'iyye, nr. 212.

77 Ali Râmîtenî'nin hayatı ve eseri için bkz. Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşebend: Hayatı Görüşleri Tarikatı (XII-XVII. Asırlar)*, İstanbul 2002, s. 60-63.

ta on makâmdan (usûl-i aşere) bahseden *Mahbûbu 'l-ârifin* isimli Farsça küçük eser Hindistan'da taşbaskı şeklinde iki defa neşredilmiştir⁷⁸. Eser, Osmanlı son döneminde Hocazâde Ahmed Hilmî (ö. 1914)⁷⁹ tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve *Cerîde-i Sûfiyye* isimli derginin 60 ve 61. sayılarında (1331/1913) neşredilmiştir⁸⁰.

Mahmûd b. Osman (ö. 728/1328'den sonra), *Firdevsü 'l-Mürşidiyye fî esrâri's-samediyye*

Ebû İshâk İbrâhîm Kâzerûnî'nin (ö. 426/1035) menakıbını ihtivâ eden *Firdevsü 'l-Mürşidiyye* Farsça bir eserdir. Mahmûd b. Osman tarafından hicrî 728 (1328) senesinde kaleme alın bu eser⁸¹, Osmanlı döneminde Mehmed Şevkî (ö. 957/1550 civarı) tarafından *Menâkıb-ı Ebû İshâk-ı Kâzerûnî* adıyla kısaltılarak Türkçeye çevrilmiştir⁸². Bu tercüme Fatih Bayram tarafından yeni harflere aktararak yayımlanmıştır⁸³.

Hâcû-yi Kirmânî (ö. 753/1352), *Kemâlnâme*

Hâcû-yi Kirmânî İran'ın Kirmân şehrinde doğmuş, önce Kâzerûniyye (Mürşidiyye) tarikatından Emînüddin Kâzerûnî'ye, sonra Kübreviyye tarikatından Alâüddevle Simnânî'ye mürid olmuş bir mutasavvıf ve şâirdir. Tasavvufî ve ahlâkî bir mesnevî olan *Kemâlnâme* isimli Farsça manzum eserini h. 744'te (1343) yazmıştır⁸⁴. Eser, Osmanlı döneminde Emîrî diye bilinen Mehmed b. Musa Paşa (ö. 1005/1595'ten sonra) tarafından *Ahlâk-ı Kâmilîn* adıyla Türkçeye çevrilmiştir⁸⁵.

78 Kânûr'da 1275'te (1858) neşredilen *Ma'mûlât-ı Mazhariyye* isimli eserin sonunda ek olarak basılan eserin adı *Mahbûbu 'l-ârifin* olarak kaydedilmiştir (s. 149-154). Delhi'de 1308 (1891)'de *Resâil-i Sitte-i Zarûriyye* adlı mecmua içindeki neşirde ise eser ismi kaydedilmemiş olup *Risâle-i Şerîfe-i Hâce Azîzân Ali Râmîtenî* şeklindedir (s. 9-14). Farsça eserin yazma bir nüshası: İstanbul Üniversitesi Ktp., Farsça Yazmalar, nr. 957, vr. 13b-17a.

79 Mustafa Kara, "Hocazâde Ahmed Hilmî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, c. 18, s. 207.

80 Hocazâde Ahmed Hilmî, "Hoca Azîzân Ali Râmîtenî Hazretlerinin Risâle-i Şerîfesi Tercümesi", *Ceride-i Sûfiyye*, sy. 60 (1331/1913), s. 130-131; sy. 61 (1331/1913), s. 143-145.

81 Mahmûd b. Osmân, *Firdevsü 'l-mürşidiyye fî esrâri 's-samediyye* (nşr. Fritz Meier, Leipzig 1948; nşr. İrec Efşâr, Tahran 1358 hş./1979). Bu eser, Hatîb Ebû Bekir'in (ö. 502/1109) Kâzerûnî'nin hayatı hakkında kaleme aldığı ve şimdiki kayıp olan Arapça eserinin Farsça tercümesidir.

82 Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2429 (106 varak); Süleymaniye Ktp., Ömer Fazıl Aköz bölümü, nr. 17.

83 Şevkî Çelebi, *Menâkıb-ı Ebû İshâk-ı Kâzerûnî* (hızr. Fatih Bayram), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016.

84 Hâcû-yi Kirmânî, *Kemâlnâme*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3773, vr. 38b vd. Bkz. A. Naci Tokmak, "Hâcû-yi Kirmânî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, c. 14, s. 520-521.

85 Emîrî, *Ahlâk-ı Kâmilîn*, İsvç, Uppsala Üniversitesi Ktp., O Vet 63, vr. 176b-229a. Bkz. İsmail Güleç- Güler Doğan Averbek, "Gölgede Kalmış Bir Şâirin Bilinmeyen Üç Tercümesi", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, sy. 18 (Güz 2018), s. 247-264.

İbn-i Bezzâz Erdebîlî (Dervîş Tevekkülî, ö. 759/1358'den sonra), *Safvetü's-safâ*

Safeviyye tarikatının kurucusu Safiyyüddin Erdebîlî'nin (ö. 735/1334) söz ve menkıbelerini ihtivâ eden *Safvetü's-safâ* (diğer adıyla *el-Mevâhibü's-seniyye fi menâkibi's-Safeviyye*) h. 759 (1358) senesinde Dervîş Tevekkülî adıyla da anılan İbn-i Bezzâz Erdebîlî tarafından Farsça olarak kaleme alınmıştır⁸⁶. Eserin dördüncü bölümü Osmanlı döneminde Anadolu'da veya İran'da birkaç defa Türkçeye tercüme edilmiştir. İlk tercüme Bedr isimli bir kişiye âit olup Safeviyye'den Şeyh Cüneyd'in müşridliği döneminde 861/1456'dan önce yapılmıştır. *Kâşifu'l-kulûb* adıyla da anılan bu tercüme yeni harflere çevrilerek yayınlanmıştır⁸⁷. Eserin dördüncü bölümünün *Tercüme-i Menâkıb-ı Şeyh Safiyyüddin* veya *Makâlât-ı Şeyh Safi* adında başka çevirileri de vardır⁸⁸. Ayrıca eser, bütününden ancak bazı kısaltmalarla, 949 (1543) senesinde Şirazlı Âzerî Türkü olan Muhammed Kâtib Neşâtî tarafından da Türkçeye çevrilmiş ve bu çeviri yayınlanmıştır⁸⁹. *Safvetü's-safâ*'nın Farsça metni Serap Şah tarafından doktora tezi içinde modern Türkçeye de çevrilmiştir⁹⁰.

Ahmed Eflâkî (ö. 761/1360), *Menâkıbu'l-ârifin*

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin ve çevresindeki bazı zevâtın söz ve menkıbelerini ihtivâ eden Farsça *Menâkıbu'l-ârifin*, Osmanlı döneminde Zâhid b. Ârif tarafından 803 (1400) senesinde *Mahzenü'l-esrâr* adıyla, Gevrekzâde Hasan tarafından 1795'te *Tercüme-i Menâkıbu'l-ârifin* adıyla, Abdülbâki Nâsır Dede tarafından 1797'de *Tercüme-i Menâkıbu'l-ârifin* (veya *Tercüme-i Eflâkî*) adıyla Türkçeye çevrilmiştir⁹¹. Eser, Kemâl Ahmed Dede (ö. 1024/1615 ?) tarafından da muhtasar olarak ve nazmen Türkçeye çevrilmiştir⁹².

86 İbn-i Bezzâz Erdebîlî, *Safvetü's-safâ* (nşr. Gulâm Rızâ Tabâtabâi Mecd), Tebriz 1373 hş./1994.

87 Şeyh Safiyyüddin Erdebîlî, *Makâlât: Şeyh Safi Buyruğu* (nşr. Sönmez Kutlu- Nizamettin Parlak), İstanbul: Horasan Yayınları, 2008.

88 *Tercüme-i Menâkıb-ı Şeyh Safiyyüddin*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 2642 (154 varak); Hacı Selim Ağa Ktp, Kemankeş, nr. 412 (140 varak), nr. 247 (137 varak). Bu son nüshanın yayını için bkz. İbn Bezzaz- Vehhab Rahman, *Makâlât-ı Şeyh Safi (Safvetü's-safâ 4. Bab)*, Ankara: Alevi Akademisi Yayınları, 2009. Ayrıca bkz. Namiq Musali, "Şeyh Safi Velâyetnâmesi: Tahkiki ve Transkripsiyonu", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sy. 84 (2017), s. 166-168.

89 Muhammed Kâtib Neşâtî, Şeyh Safi Tezkiresi (hız. Möhsün Nağisoğlu, Sever Cabarlı, Rauf Şeyhzamanlı), Bakü: Nurlan, 2006; Muhammed Kâtib Neşâtî, *Tezkire-i Şeyh Safi: İnceleme Metin Dizin* (hız. Feyza Tokat), Ankara: Grafiker Yayınları, 2017 (2 cilt). Eser, Eski Anadolu, Âzerî ve Çağatay Türkçesinin izlerini taşımaktadır.

90 Serap Şah, *Safvetü's-safâ'da Safiyyüddin-i Erdebîlî'nin Hayatı Tasavvufî Görüşleri ve Menkıbeleri*, Marmara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dr. Tezi, İstanbul 2007.

91 Tahsin Yazıcı, "Menâkıb-ı'l-ârifin", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2004, c. 29, s. 114-115.

92 Kemâl Ahmed Dede, *Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi Mühlakı, nr. 82 (158 varak). Betül Sinan Nizam, *Kemâl Ahmed Dede's Verse Narrative Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ (A Verse Version in the Menâkıb-ı'l-Ârifin Tradition)*, Cambridge, Harvard Üniversitesi, 2010.

Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 792/1390 ?), *Dîvân*

Hâfız-ı Şîrâzî'nin Farsça Dîvân'ı meşhurdur. Osmanlı döneminde Sûdî Bosnevî tarafından Şerh-i Dîvân-ı Hâfız-ı Şîrâzî (Bulak 1250) adıyla Türkçeye tercüme ve şerh edilmiştir. Sûdî'nin bu şerhi, İsmet Settârzâde tarafından Şerh-i Sûdî ber Hâfız adıyla Farsçaya çevrilip neşredilmiştir (Tahran 1342-1347 hş./1964-1969). Ayrıca Konyalı Eş'arîzâde Mehmed Vehbi Efendi (ö. 1244/1828) de Hâfız'ın şiirlerini tasavvufî bir görüşle şerhetmiştir (Şerh-i Dîvân-ı Hâfız, Bulak 1273; I-II, İstanbul 1286, 1288-1289)⁹³.

Muhammed Pârsâ (ö. 822/1420), *Risâle-i Kudsiyye; Faslü'l-hitâb; Risâle-i Kesfiyye*.

Risâle-i Kudsiyye: Nakşbendiyye tarikatına mensup Buharalı Muhammed Pârsâ'nın (ö. 822/1420), şeyhi Bahâeddîn Nakşbend'in sohbetlerinde tuttuğu notları bilâhare şerh etmesiyle meydana getirdiği Farsça bir eserdir. İçinde zikir, telvîn, temkîn, cem, fark, velâyet, fenâ ve bakâ gibi tasavvufî konular bulunmaktadır. Ahmed Tâhirî Irâkî (Tahran 1975) ve Melik Muhammed İkbâl (Râvelpîndî 1975) tarafından tahkikli olarak neşredilen eser, Osmanlı döneminde Abdullah Salâhî Uşşâkî (ö. 1196/1782) tarafından Türkçeye çevrilmiş ve neşredilmiştir (İstanbul 1323/1905).

Faslü'l-hitâb bi-vasli'l-ahbâb: Muhammed Pârsâ'nın Fenâ, bekâ, fütüvvet, tevhîd, müşâhede, ricâl-i gayb, ashâb ve Ehl-i beyt'e muhabbet konularını ihtivâ eden Farsça bir eserdir. İçinde uzun Arapça alıntılar olduğu için Arapça-Farsça karışımı hâline gelen eser önce tahkiksiz olarak (Taşkent 1331/1913) sonra Celîl Misgermîjâd'ın tahkikiyle (Tahran 1381 hş./2003) neşredilmiştir. *Faslü'l-hitâb* Osmanlı döneminde Mûsâ b. Hacı Hüseyin İznîkî (ö. 838/1434) ve Tâhir b. Nebî Ruhâvî (XII/XVIII. asır) tarafından iki defa Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiştir⁹⁴.

Risâle-i Kesfiyye: Zikir, Hakikat-ı Muhammediyye, kelime-i tevhîd, aşk, marifet, tevhîd, tecellî ve vahdet-i vücûdla ilgili Farsça bir eserdir⁹⁵. Osmanlı

93 Osman Sacid Arı, *Mehmed Vehbi Konevi'nin Hafız Divanı Şerhi'nde Tasavvufî Unsurlar*, İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dr. Tezi, İstanbul 2016.

94 bkz. İznîkî için bk. İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, II, 480; Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333/1915, II, 13-14. İznîkî tercümesinin bir nüshası: İstanbul Ün. Ktp., TY, nr. 1543'te ve 261 varaktan müteşekkildir. Edisyon kritiği de yapılan bu tercüme henüz neşredilmemiştir: Murat Küçük, *Mûsâ b. Hacı Hüseyin İznîkî Terceme-i Faslü'l-hitâb – Giriş İnceleme Metin Dizini*, YÖK Ktp., [Ankara] nr. 51599. *Faslü'l-hitâb* Tâhir b. Nebî Ruhâvî tarafından da Türkçeye çevrilmiştir. Bk. Mehmed Tâhir, *age*, III, 83. İstanbul'da Âtîf Efendi Kütüphanesi'ndeki mütercimi kayıtlı olmayan ancak İznîkî tercümesinden farklı olan *Faslü'l-hitâb* tercümesi Ruhâvî'ye ait olabilir (Âtîf Efendi Ktp., Âtîf Efendi blm., nr. 1388).

95 Bir nüshası için bk. Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 616, vr. 142b-148a.

döneminde Abdullah Salâhî Uşşâkî Efendi tarafından *Risâle-i Vücûd Tercümesi* adıyla Türkçeye çevrilmiştir⁹⁶.

Salâh b. Mubârek Buhârî (ö. 9./15. asır), *Enîsü't-tâlibîn ve Uddetü's-sâlikîn*

Salâh b. Mubârek Buhârî Bahâeddin Nakşbend'in sohbetlerinde bulunmuş⁹⁷, onun vefatından sonra halifesi Alâeddin Attâr'ın (ö. 802/1400) sohbetlerine devam etmiş bir Nakşbendî mensubudur. Bahâeddin Nakşbend'in menkıbelerini *Enîsü't-tâlibîn* adıyla Farsça olarak derlemiştir. Eserin Halil İbrahim Sarıoğlu tarafından tahkikli neşri de yapılmıştır (Tahran 1371 hş./1992). Eser, Osmanlı döneminde Süleyman İzzî Teşrîfâtî (ö. 1168/1755) tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve bu çeviri neşredilmiştir (İstanbul 1328/1910).

Ya'kûb Çerhî (ö. 851/1447), *Risâle-i Ünsiyye*.

Risâle-i Ünsiyye Nakşbendiye tarikat âdâbını konu alan Farsça bir eserdir. Müellif Ya'kûb Çerhî, Bahâeddin Nakşbend'e intisap edişini ve Nakşbendiye tarikat silsilesini kaydettikten sonra, abdestli bulunmanın fazileti, hafî zikrin fazileti ve nâfile namaz konularını müstakil bölümlerde ele alıp anlatmış, son bölüm olan hâtimedede ise Bahâeddin Nakşbend ve Alâeddin Attâr'ın bazı hikmetli sözlerini nakletmiştir. Muhtelif yazma ve matbu nüshaları bulunan eser⁹⁸, Osmanlı döneminde Nakşbendî-Müceddidî ve Melâmî şeyhi La'lîzâde Abdülbâkî Efendi (ö. 1159/1746) tarafından Türkçeye çevrilmiştir⁹⁹.

Ya'kûb Çerhî'nin *Tefsîr-i Ya'kûb Çerhî* isimli Farsça eseri, Fâtiha sûresi ile Kur'an'ın son iki cüzü üzerine yapılmış olup birkaç defa neşredilmiştir¹⁰⁰. Bu

96 Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 633, vr. 77b-94b. Yeni harfli neşri için bkz. Semih Ceyhan, *Abdullah Salâhî Uşşâkî ve Vücûd Risâleleri*, Marmara Ün. Sosyal Bilimler Ens., YL Tezi, İstanbul 1998.

97 Salâh b. Mubârek h. 785 senesinde Alâeddin Attâr vâstasıyla Bahâeddin Nakşbend'in sohbetlerine gitmeye başladığını söyler. Bkz. Salâh b. Mubârek Buhârî, *Enîsü't-tâlibîn ve uddetü's-sâlikîn* (nşr. Halil İbrahim Sarıoğlu), Tahran 1371 hş./1992, s. 66.

98 Farsça yazma nüshalarından biri: Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1386, vr. 2b-14a. İlk kez Muhammed Mahbûb Ali tarafından *Resâil-i Sitte-i Zarûriyye* içinde tahkiksiz olarak neşredilmiş (Delhi 1308/1891, s. 15-37), daha sonra Muhammed Nezîr Râncâhâ tarafından tahkik, tahrir ve Urduca tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (İslâmâbâd 1983).

99 Ya'kûb Çerhî, *Tercüme-i Risâle-i Ünsiyye* (trc. La'lîzâde Abdülbâkî), Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 636, vr. 227b-242b; Süleymaniye Ktp., Nafiz Paşa, nr. 446, vr. 116a-131b. Eser ayrıca, 1008 (1599) tarihinde Nakşbendî şeyhi Mudurnulu Şa'bân Efendi'nin (ö. 1002/1593) müridi Bâlî Alizâde İbrâhîm b. Muhammed Sivâsî tarafından bazı kısaltma ve ilâvelerle tercüme edilmiş ise de, bu tam ve sağlıklı bir tercüme sayılamaz (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3702, vr. 159b-177b).

100 Leknev 1308/1890; Bombay 1326/1908.

eserin Osmanlı döneminde Gurâbzâde Ahmed b. Abdullah (ö. 1099/1688) tarafından h. XI. (m. XVII.) asırda Osmanlı Türkçesine çevrildiği iddia edilmiş ise de¹⁰¹, Gurâbzâde, *Zübedü âsâri'l-Mevâhib ve 'l-envâr* isimli tefsirinin başında bu eserini hazırlarken Ya'kûb Çerhî, Beyzâvî ve Hüseyin Vâiz Kâşifî'nin eserlerinden yararlandığını söylediğine göre¹⁰², bu eser tam bir tercüme sayılamaz.

Ubeydullah Ahrâr (ö. 895/1490), *Fıkarât, Risâle-i Havrâiyye, Risâle-i Vâlidîyye.*

Nakşbendî şeyhlerinden olan Ubeydullah Ahrâr Taşkent'te doğmuş, Semerkand'da vefat etmiştir.

Fıkarât: Tevhîd, fenâ, kurb, tecellî zikir ve vukûf-i kalbî gibi konulara dâir Farsça bir eserdir. Kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunan eser, birkaç defa neşredilmiş¹⁰³ son olarak Ârif Nevşâhî tarafından *Resâil-i Hâce Ahrâr* isimli mecmua içinde yayınlanmıştır (Herât: İntişârât-ı Ahrârî, 2015). *Fıkarât*, Osmanlı döneminde Hızır Bey (924/1518)¹⁰⁴ ve Mustafa b. Hüseyin Sâdıkî Nakşbendî¹⁰⁵ tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.

Risâle-i Havrâiyye (ya da Şerh-i Havrâiyye): Ebû Sa'îd-i Ebu'l-Hayr'ın "Havrâ" (hüriler) kelimesiyle başlayan rubâisinin şerhi olup Farsçadır. Ubeydullah Ahrâr, bu rubâinin bazı hastaların yanında okununca onları iyileştirdiğini duymuş, onun manalarını araştırmaya başlamış ve rubâîyi şerh ederek bu eserini meydana getirmiştir. Kütüphanelerde birçok yazma nüshası olan eser¹⁰⁶, birkaç

101 Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333/1915, I, 239-240.

102 Gurâbzâde Ahmed, *Zübedü âsâri'l-Mevâhib ve 'l-Envâr*, İstanbul 1292-1294, c. 1, s. 3-4. (Bu eser, Fâtîha'dan Nâs'a kadar tam tefsirdir).

103 Taşkent'te (Taşkent 1910) ve Hindistan'ın Haydarâbâd şehrinde neşredilmiştir (Haydarâbâd ts., Matba-ı Âyîn-i Dekken).

104 Hızır Bey, *Tercüme-i Külliyyât-ı Hâce Ubeydullâh-i Ahrâr* adıyla Ahrâr'ın *Risâle-i Vâlidîyye*, Şerh-i Havrâiyye ve *Fıkarât* adlı eserlerini Türkçeye çevirmiştir. Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 2047, vr. 148a-155a (*Risâle-i Vâlidîyye*), vr. 155a-158b (Şerh-i Havrâiyye), vr. 158b-222a (*Fıkarât*). Bu tercümenin sonunda mütercim olarak Mevlânâ Hızır Bey'in ismi kaydedilmiştir. İstanbul'un ilk kadısı olan Mevlânâ Hızır Bey'in 863 (1459) senesinde vefat ettiği, *Fıkarât*'ın ise en erken 890 senesinde yazıldığı düşünülürse mütercimin bu zât olamayacağı ortaya çıkar. Ancak bazı araştırmacılar nüshanın sonundaki kayda bakarak tercümeyle ona izâfe etmişlerdir (bk. Mustafa Said Yazıcıoğlu, "Hızır Bey", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XVII, 414). Mütercim, muhtemelen Mevlânâ Hızır Bey'in torunu ve Nakşbendî şeyhi Emîr Ahmed Buhârî'nin halifelerinden olan Hızır Bey (Çelebi) b. Ahmed Paşa b. Mevlânâ Hızır Bey'dir (ö. 924/1518). Hayatı için bk. Mecdî Mehmed, *Hadâiku 'ş-Şakâik*, İstanbul 1269/1853, s. 431.

105 Bu zât, Hâce Ahmed Sâdık Taşkendî Nakşbendî'nin (ö. 994/1586) müridi ve padişah'ın hususî imamı idi. Rabî'u'l-âhir 1018'de (1609) *Fıkarât Tercemesi*'ni tamamlamıştır (bazı nüshaları: Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 362, vr. 1b-151a; Süleymaniye Ktp., Ali Nihat Tarlan, nr. 63, vr. 1b-75b). Bazı kütüphaneciler bu zâtı, Muslihuddîn Mustafa Nakşbendî (ö. 1068/1658) ile karıştırıp kataloglara onun ismiyle kaydetmişlerdir.

106 Meselâ: Süleymaniye, Esad Efendi, nr. 1688, vr. 114b-118a; Millet Ktp., A.E.Fârsî, nr. 77, vr. 142b-146a.

defa neşredilmiştir¹⁰⁷. Eser, Osmanlı döneminde Hızır Bey tarafından Türkçeye çevrilmiştir¹⁰⁸.

Risâle-i Vâlidîyye: Babası, Ubeydullah Ahrâr'dan yüksek mânevî makamlara ulaşmaya sebep olacak hususları yazmasını istemiş, Ahrâr da bu talep üzerine bu küçük Farsça eseri kaleme almıştır. Eserde ibâdet, mârifetullah, Hz. Peygamber'e uymak, zikir ve Allah sevgisi gibi konular ele alınmaktadır. Birçok yazma nüshası bulunan eser¹⁰⁹, Ârif Nevşâhî tarafından neşredilmiştir¹¹⁰.

Risâle-i Vâlidîyye Osmanlı döneminde Hızır Bey (ö. 924/1518), Mehmed Emîn Tokâdî (ö. 1158/1745)¹¹¹, Mehmed Rif'at Kâdirî (ö. 1269/1853)¹¹² ve Harputlu Beyzâde Ali Efendi (ö. 1322/1904)¹¹³ tarafından Osmanlı Türkçesi'ne çevrilmiştir.

Abdurrahmân Câmî (ö. 898/1492), Nefahâtü'l-üns, Levâiyih, Levâmi', Şerh-i Rubâiyyât, Bahâristân.

Herât'ta yaşamış olan Abdurrahman Câmî, Nakşbendî şeyhlerinden Sa'deddin Kâşgarî'nin müridi ve halifesidir.

Nefahâtü'l-üns min hazarâti'l-kuds: Kendi dönemine kadar yaşayan meşhur sûfilerin söz ve menkıbeleri ile bazı tasavvufî istihlaları açıklayan Farsça bir eserdir. Ali Şîr Nevâî tarafından *Nesâyimü'l-mahabbe* adıyla Çağatay Türkçesine çevrilen eser, Osmanlı sahasında bazı ilâveler yapılarak iki defa Türkçeye çevrilmiştir. Bursalı Lâmi'î Çelebi diye bilinen Mahmûd b. Osman (ö. 933/1532) tarafından bazı Osmanlı mutasavvıfları ve Câmî'nin terceme-i hâli gibi ilâveler yapılarak *Fütûhu'l-mücâhidîn li-tervîhi kulûbi'l-müşâhidîn* adıyla tercüme edilip neşredilmiştir¹¹⁴. Hacı Ali Efendi Tosyavî tarafından 1084/1674

107 İlk kez Valentin Jukovski tarafından *Esrâru'l-tevhîd fî makâmâtî'ş-Şeyh Ebî Sa'id* adlı eserin ekinde (St. Petersburg 1899, s. 488-493), daha sonra da Sa'id Nefîsî tarafından *Sühanân-ı Manzûm-i Ebû Sa'id-i Ebu'l-Hayr* adlı eserin içinde (Tahran ts. s. 126-131) neşredilmiştir. Son olarak Ârif Nevşâhî tarafından *Resâil-i Hâce Ahrâr* (Herat 2015) içinde neşredilmiştir.

108 Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 2047, vr. 155a-158b.

109 Meselâ: Millet Ktp., A.E.Fârsî, nr. 77, vr. 50b-57b.

110 Ârif Nevşâhî, "Risâle-i Vâlidîyye-i Ubeydullâh-i Ahrâr-i Semerkandî", *Tahkikât-ı İslâmî*, IX/1-2 (1373/1994), s. 65-77. Ayrıca *Resâil-i Hâce Ahrâr* (Herat 2015) içinde yayımlanmıştır.

111 Bu tercüme 1135'te veya 1136'da (1723-24) yapılmıştır. Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 362, vr. 151b-163a; Millet Ktp., Ali Emîri Şer'iyye, nr. 832, vr. 35b-41b. Mütercim için bk. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, II, 34-44.

112 Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 4342, vr. 13b-27a. Esâsen tercüme 20a vараğında biter, bundan sonra mütercim bazı Kâdirî şeyhleri hakkında kısa bilgiler vererek eseri sürdürür.

113 Beyzâde Ali Efendi'nin diğer eserleriyle birlikte mecmuanın sonunda neşredilmiştir (İstanbul 1276/1859), s.

1-8. Mütercim için bk. İsmet Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, II, 110 vd.; Abdurrahman Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, İstanbul 2000, s. 197-8.

114 İstanbul 1289/1872.

senesinde *Tuhfetü'l-mücâhidîn ve behcetü'z-zâkirîn* adıyla yine ilaveli olarak tercüme edilmiştir¹¹⁵.

Levâiyih: Vahdet-i vücûdla ilgili konuların ele alındığı bir eserdir. Bu Farsça mensûr eser Osmanlı döneminde Şemseddin Sivasî (ö. 1006/1597) tarafından *es-Safâyih fi-Tercemeti'l-Levayih* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu tercüme Melek Gündüz Karacan tarafından yeni harflere çevrilip neşredilmiştir¹¹⁶. Câmî'nin *Levâiyih* isimli Farsça eserini ayrıca h. 989'da (1581) Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh Tosyavî (ö. 996/1588) de Türkçeye tercüme etmiştir¹¹⁷.

Levâmi': İbnü'l-Fârız'ın (ö. 632/1235) Arapça *Kasîde-i Hamriyye*'sinin Farsça tercüme ve şerhidir. Eser, İrec Efşâr tarafından Tahran'da neşredilmiştir (*Levâmi'* ve *Levâiyih*, Tahran 1360/1981). *Levâmi'*, Tâhirü'l-Mevlevî (ö. 1951) tarafından Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiştir¹¹⁸.

Şerh-i Rubâiyyât: Abdurrahmân Câmî tarafından nazm edilen rubâilerin, yine Câmî tarafından yapılan şerhlerinden oluşan Farsça bir esedir. Konusu vahdet-i vücûd ve Nakşebendiyye tarikatındaki onbir esastır. Eser, Osmanlı son döneminde Tâhirü'l-Mevlevî tarafından 1927'de Türkçeye tercüme edilmiştir. Bilinen tek nüshası Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde (Yazmalar, nr. 21, s. 206-266) bulunan tercüme Abdurrahman Acer tarafından yeni harflere çevrilerek neşredilmiştir¹¹⁹.

Bahâristân: Câmî'nin *Bahâristân* isimli Farsça eseri Üsküdarlı Şem'î Efendi (ö. 1011/1602) tarafından tercüme ve şerh edilmiştir. Şerh-i Bahâristân adıyla Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa adına kaleme alınan eserin çeşitli kütüphanelerde nüshaları vardır¹²⁰. Şerh-i Bahâristân üzerine Davut Akat yüksek lisans çalışması yapmıştır¹²¹.

115 Nuruosmaniye Ktp., nr. 2293 (624 varak). Köstendilli Süleyman Şeyhi Efendi'nin (ö. 1235/1819) *Bahru'l-velâye* isimli Türkçe eserinin temel kaynaklarından biri de *Nefahâtü'l-üns'*tür.

116 Molla Câmî, *Seyr u Sülûk ve Vahdet-i Vücûda Dâir Levâyih* (trc. Şemseddin Sivasî, hzr. Melek Gündüz Karacan), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016.

117 Abdülmecîd Tosyavî (trc.), *Tercümetü'l-Levâyih*, Kastamonu İl Halk Ktp., nr. 36, vr. 221b-230b. Mütercimnin hayatı ve eserleri için bkz. Ufuk Hayta, *Abdülmecîd b. Nasûh Tosyevî'nin (ö. 1588) Hayatı Eserleri ve el-Hüdâ ve'l-Felâh Adlı Tefsir Risalesinin Tahkiki*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

118 Abdurrahman Câmî, *Levâmi' Tercümesi* (trc. Tâhirü'l-Mevlevî), Marmara Ün. İlahiyat Fakültesi Ktp., Yazmalar, nr. 21, s. 64-205.

119 Molla Câmî, Şerh-i Rubâiyyât (trc. Tâhirü'l-Mevlevî, hzr. Abdurrahman Acer), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014.

120 Süleymaniye Ktp., Servili, nr. 232, Lala İsmâil Paşa, nr. 522; Ankara TDK Ktp., TY, nr. A 78.

121 Davut Akat, Şem'î: Şerh-i Bahâristân. Giriş- Metin, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL tezi, Bursa 1999. Şeyda Öztürk, "Şem'î", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, c. 38, s. 503-504.

Muhammed Kâdî Semerkandî (ö. 921/1515), *Silsiletü'l-ârifin ve tezkiretü's-siddikîn*

Muhammed Kâdî Semerkandî, Nakşbendî şeyhlerinden Ubeydullah Ahrâr'ın müridi ve halifesidir.

Silsiletü'l-ârifin ve tezkiretü's-siddikîn: Eser, bir Mukaddime, üç Fasil ve bir Hâtîme'den oluşur. Mukaddime, Hak Teâlâ'yı tanımak ile müridliğin ve şeyhliğin âdâbı konularına dâirdir. 1. Fasil, Ubeydullah Ahrâr'ın ilk hallerini; 2. Fasil, sohbetlerinde anlattığı hakikatleri ve incelikleri; 3. Fasil, kerâmetlerini, Hâtîme de ilk dönem sûflerinin ahlâk ve hikâyelerini ihtivâ etmektedir. Muhtelif yazma nüshaları bulunan eser¹²², Tahran'da neşredilmiştir¹²³. Eserin küçük bir bölümü, Osmanlı döneminde La'lîzâde Abdülbâkî Efendi (ö. 1159/1746) tarafından Türkçeye çevrilmiştir¹²⁴.

Hilâlî-i Çağatâyî (ö. 936/1529), *Sıfâtü'l-âşîkîn*

Aşkın mâhiyeti ve sadâkat, vefâ, cömertlik, cesâret, alçak gönüllülük, edep gibi konuların işlendiği yirmi bölümden meydana gelen Farsça bir mesnevi olan *Sıfâtü'l-âşîkîn*'in her bölümünde konular birer küçük hikâye ile açıklanmıştır¹²⁵. Bu eser Osmanlı döneminde Emîrî diye bilinen Mehmed b. Musa Paşa (ö. 1005/1595'den sonra) tarafından Türkçeye çevrilmiştir¹²⁶.

Fahreddin Ali b. Hüseyin Safî (ö. 939/1532), *Reşahât-ı Aynü'l-hayât*

Fahreddin Ali Safî, Nakşbendî şeyhlerinden Ubeydullah Ahrâr'ın müridlerinden olup Herat'ta yaşamıştır.

Reşahât-ı Aynü'l-hayât, Safî lakabıyla anılan Fahreddin Ali b. Hüseyin Vâiz Kâşifî'nin kaleme aldığı Farsça bir eser olup Hâcegân ve Nakşbendî şeyhlerinin, özellikle de Ubeydullah Ahrâr'ın sözlerini ve menkıbelerini ihtivâ etmektedir. Ali Asgar Muîniyân tarafından tahkikli neşri yapılan eser (Tahran 1977)

122 Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 2830, vr. 2a-209a (bu nüsha baştan 10 varak kadar eksiktir); Ahmed Münzevî, *Fihrist-i Müşterek*, İslâmâbâd-Lahor 1988, c. 11, s. 842-3.

123 Muhammed b. Burhâneddin Semerkandî, *Silsiletü'l-ârifin ve tezkiretü's-siddikîn* (nr. İhsânullah Şükrullâhî), Tahran: Kitâbhâne Müze ve Merkez-i Esnâd-ı Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî, 1388 hş./2009.

124 Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 636, vr. 246b-266b.

125 Farsça eserin yazma bir nüshası: Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 435. Bkz. H. Ahmet Sevgi, "Hilâlî-i Çağatâyî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, c. 18, s. 21-22.

126 Emîrî, *Sıfâtü'l-âşîkîn*, İsveç, Uppsala Üniversitesi Ktp., O Vet 63, vr. 235b-290b. Bkz. İsmail Güleç- Güler Doğan Averbek, "Gölgede Kalmış Bir Şairin Bilinmeyen Üç Tercümesi", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, sy. 18 (Güz 2018), s. 255-256; İsmail Güleç- Güler Doğan Averbek- Turgay Şafak, *Gönül Ertlerinin Vasıfları: Emîrî'nin Sıfâtü'l-âşîkîn Tercümesi*, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019.

Osmanlı döneminde iki defa Türkçeye tercüme edilmiştir. İlk tercüme, Muhyî Gülşenî (ö. 1014/1605) tarafından 977 (1569) senesinde kaleme alınan ve *Zincîr-i Zeheb* ya da *Reşahât-ı Muhyî* adıyla bilinen eserdir. Osmanlı Türkçesi ile yazılan bu eser *Reşahât*'ın bazen özet, bazen de ilâveli bir tercümedir¹²⁷. Yeni harflere çevrilip yayımlanmıştır¹²⁸. *Reşahât*'ın ikinci tercümesi, Ârifî nisbesiyle bilinen Trabzonlu Muhammed Ma'rûf b. Muhammed Şerîf (ö. 1002/1594)¹²⁹ tarafından 993'te (1585) yapılmıştır. Osmanlı döneminde birkaç kez neşredilmiştir¹³⁰.

Abdülvehhâb Hemedânî Sâbûnî (ö. 954/1547), Sevâkıbu'l-menâkıb

Abdülvehhâb Hemedânî Hemedan'da doğmuş, Kâhire'de bulunmuş, Medîne'de vefat etmiş bir Nakşbendî mensubudur¹³¹.

Sevâkıbu'l-menâkıb: Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin menkıbelerini ihtivâ eden Ahmed Eflâkî'ye (ö. 761/1360) âit *Menâkıbu'l-ârifin* isimli Farsça eserin kısaltılmış ve dil yönünden düzeltilmiş bir şekli olan *Sevâkıbu'l-menâkıb*, Abdülvehhâb Hemedânî tarafından 947 (1540) senesinde kaleme alınmıştır. *Sevâkıb*'ın Farsça metni Ârif Nevşâhî tarafından Tahran'da neşredilmiştir¹³². Bu eser Osmanlı döneminde iki defa Türkçeye tercüme edilmiştir. İlk tercüme Dervîş Halil Senâî (ö. 950/1543) tarafından muhtasar olarak yapılmış ve Kânûnî Sultan Süleyman'a takdim edilmiştir. Bu tercümenin Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Hâlet Efendi İlâvesi, nr. 49 ve 50) iki nüshası mevcuttur. *Sevâkıbu'l-menâkıb*'ın ikinci tercüme ise Dervîş Mahmûd Mesnevîhân tarafından 998 (1590) senesinde yapılmış ve Sultan III. Murâd'a ithâf edilmiştir. Bu ikinci tercümenin çok sayıda yazma nüshaları vardır. Ayrıca Osmanlı dönemin-

127 Bu eserin bir nüshası İstanbul'da Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, nr. 127'de (yeni nr. 302) kayıtlı olup 296 varaktan müteşekkildir. Bu nüsha bizzat Muhyî Gülşenî tarafından 1013 (1604) senesinde istinsah edilmiştir. Eserin baş ve son taraflarında Muhyî'nin ilâveleri bulunmaktadır.

128 Muhyî-i Gülşenî, *Reşehât-ı Muhyî* (nşr. Mustafa Koç- Eyyüp Tanrıverdi), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.

129 Hayatı için bk. Nev'îzâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, İstanbul 1268/1852, s. 327-328; Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 22.

130 Bulâk 1256/1840; İstanbul 1291/1874. *Reşahât*, Çağatay Türkçesine de Molla Hidaybergan tarafından tercüme edilmiştir. Bk. Necdet Tosun, *Türkistan Dervişlerinden Yâdigâr*, s.156-157.

131 Ali Alparslan, "Abdülvehhâb es-Sâbûnî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, c. 1, s. 286-287.

132 Abdülvehhâb Hemedânî, *Sevâkıbu'l-menâkıb-ı Evliyâullâh* (nşr. Ârif Nevşâhî), Tahran: Merkez-i Pejûheşî-yi Mîrâs-ı Mektûb, 1390 hş./2011.

de *Müzekkî'n-nüfûs* isimli eserin kenarında basılmıştır (İstanbul 1281)¹³³. Eser yeni harflere de çevrilip yayınlanmıştır¹³⁴.

Muhammed b. Hüseyin Kazvîni (978/1570'ten sonra), *Silsilenâme-i Hâcegân-ı Nakşbend*

Nakşbendiyye'nin Kâsâniyye koluna mensup olan Muhammed b. Hüseyin Kazvîni¹³⁵ h. 978'de (1570) Şam'da *Silsilenâme-i Hâcegân-ı Nakşbend* isiminde Farsça bir eser kaleme almış ve başlangıçtan kendi zamanına kadar gelen Nakşbendî şeyhleri hakkında kısa bilgiler vermiştir. Muhtelif yazma nüshaları olan eser¹³⁶, Osmanlı döneminde Mustafa b. Hayreddin tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir¹³⁷.

İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî (ö. 1034/1624), *Mektûbât, Mebde' ve Me'âd*

İmâm-ı Rabbânî, Hindistan'da yaşamış bir Nakşbendî şeyhidir. Müceddid-i Elf-i Sâni lakabıyla anılır.

Mektûbât: İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî'nin müridlerine ve dostlarına yazdığı toplam 536 mektuptan oluşan üç ciltlik Farsça bir eserdir. Bir çok baskısı olan *Mektûbât* Osmanlı döneminde Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddin Efendi (ö. 1202/1787) tarafından h. 1162-1165 yılları arasında Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiş ve daha sonra yayınlanmıştır (İstanbul 1277/1860).

Mebde' ve Me'âd: İmâm-ı Rabbânî'nin seyr u sülûk mertebeleri hakkında Farsça bir eserdir. Müellifin farklı zamanlarda yazdığı 61 parça yazısının, müridlerinden Muhammed Sıddık Bedahşî Kişmî (ö. 1050/1640) tarafından 1019 (1610) senesinde derlenmesiyle oluşmuştur. Eser Delhi, Lahor ve Karaçi'de neşredilmiş¹³⁸, İstanbul'da Karaçi neşrinin tıpkıbasımı yapılmıştır¹³⁹. *Mebde' ve*

133 Ârif Nevşâhî, "Sevâkıbu'l-menâkıb-ı Evliyâullah: Mevlânâ ve Mevlevîlik Hakkında Unutulmuş Bir Kaynak", (trc. Necdet Tosun), *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 14 (2005), s. 697-707.

134 Derviş Mahmud-ı Mesnevihan, *Sevâkıb-ı Menâkıb* (nşr. Hüseyin Ayan- Gönül Ayan- Erdoğan Erol), Konya: Rumi Yayınları, 2007.

135 Silsilesi: Ubeydullah Ahrâr, Muhammed Kâdi Semerkandî, Ahmed Kâsânî Dehbîdî, Muhammed İslâm Cûybârî, Mevlânâ Hüseyin Kazvîni (ö. 974 Şam), Muhammed b. Hüseyin Kazvîni (müellif).

136 Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 1381, vr. 1b-14; Süleymaniye Ktp., lala İsmail, nr. 155; Millet Ktp, A.E. Şer'iyye, nr. 1035.

137 Kazvîni, *Silsile-i Hâcegân-ı Nakşbendiyye Tercümesi* (trc. Mustafa b. Hayreddin), Süleymaniye Ktp., Hüsv Paşa, nr. 408, vr. 1a-17a.

138 *Mebde' ve Me'âd*, Delhi, Matba-i Ensârî, 1307/1889; *Resâil-i Müceddidiyye* (nşr. Mahbûb İlahî), Lahor 1965, içinde, s. 57-140; *Mebde' ve Me'âd*, Karaçi, İdâre-i Müceddidiyye, 1968.

139 *Mebde' ve Me'âd*, İstanbul, Hakikat Kitabevi, 1994.

Me'âd Osmanlı döneminde Harputlu Beyzâde Ali Efendi (ö. 1322/1904) tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve neşredilmiştir¹⁴⁰.

Muhammed Ma'sûm Sirhindî (ö. 1079/1668), *Mektûbât-ı Ma'sûmiyye, Hasenâtü'l-Haremeyn*

Mektûbât: Muhammed Ma'sûm, İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî'nin oğludur. Muhammed Ma'sûm'un mektupları üç cilt hâlinde derlenerek yayınlanmıştır (*Mektûbât-ı Ma'sûmiyye*, Karaçi 1396/1976). Farsça olan bu mektuplar, Osmanlı döneminde Müstakîmzâde Süleymân Sa'deddîn Efendi (ö. 1202/1787) tarafından Türkçeye çevrilmiş ve neşredilmiştir (İstanbul 1277/1860).

Hasenâtü'l-Haremeyn: Muhammed Ma'sûm 1068 (1658) senesinde Hicâz'a gitmiş, orada nâil olduğu ilhâm ve keşifler oğlu Muhammed Ubeydullah tarafından *Hasenâtü'l-Haremeyn* adıyla Arapça olarak derlenmiş, daha sonra Muhammed Şâkir b. Bedreddîn Sirhindî tarafından Farsçaya çevrilmiştir. Bu Farsça nüsha Muhammed İkbâl Müceddidî'nin tahkikiyle neşredilmiştir (Lahor 1981). Eser Osmanlı döneminde Müstakîmzâde Süleymân Sa'deddîn Efendi tarafından Türkçeye çevrilmiştir¹⁴¹.

Ebû Abdullah Muhammed Semerkandî (ö. 1116/1704), *Muhtasaru'l-velâye*

Aslen Semerkandlı olduğu anlaşılan Ebû Abdullah Muhammed Semerkandî Hicâz'daki Nakşbendî-Müceddidî şeyhi Ahmed Yekdest Cûryânî'nin mürid ve halifesidir¹⁴². İstanbul'a gelip Üsküdar'ın Şemsi Paşa semtinde tekke şeyhliği yapmış ve 1116 (1704) senesinde vefat edip Karaca Ahmed Mezarlığı'na defnedilmiştir¹⁴³.

Muhtasaru'l-velâye isimli Farsça eserinde Allah'ın zâtı, sıfatları, marifetullah, Nakşbendiyye silsilesi ve âdâbı, zikir, teveccüh, murâkabe, râbita gibi konular ele alınmıştır. Yazma nüshaları bulunan eserin metni yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır¹⁴⁴.

Muhtasaru'l-velâye Osmanlı döneminde Neccârzâde Şeyh Rızâ Efendi (ö. 1159/1746) tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Birçok yazma nüshası olan

140 *Risâle-i Celîle-i Mebde' ve Me'âd* (trc. Beyzâde Ali Harputî), Kastamonu 1290/1873.

141 Tercümenin nüshalarından biri için bk. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 2848, vr. 1b-27b.

142 Cûryânî'nin şeyhi Muhammed Ma'sûm Sirhindî'dir. Muhammed Ma'sûm'un şeyhi de İmâm-ı Rabbânî'dir.

143 Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (nşr. Ali Yılmaz- Mehmet Akkuş), İstanbul 2006, c. 2, s. 102.

144 Elif Namoğlu, *Ebû Abdullah Muhammed es-Semerkandî'nin Muhtasaru'l-velâye Adlı Eseri (Metin-İnceleme)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL tezi, 2012. (Farsça metnin tahkiki ve Türkçe İnceleme şeklindedir). Farsça eserin bazı yazma nüshaları: Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 2914 (53 varak); Millet Ktp., Ali Emîrî Frs., nr. 962 (vr. 11b-92a)

bu tercüme¹⁴⁵ Osmanlı döneminde neşredilmiştir¹⁴⁶. Tercüme, yüksek lisan tezi olarak yeni harflere de aktarılmıştır¹⁴⁷.

Abdullah Nidâî Kâşgarî (ö. 1174/1760), *Risâle-i Hakkiyye* (veya *Risâle-i Hafîyye*).

Kâşgar'da doğup İstanbul'da vefat eden Nakşbendî şeyhlerinden Abdullah Nidâî Kâşgarî'nin *Risâle-i Hakkiyye*¹⁴⁸ isimli Farsça eseri, Osmanlı döneminde

Edirne kadısı Mustafa İsamüddin (ö. 1203/1789 ?)¹⁴⁹ ve İsmail Müfid Efendi¹⁵⁰ tarafından iki defa tercüme edilmiştir.

Burhâneddin Muhammed Nakşbendî (ö. 1212/1797'den sonra), *Meslekü'l-envâr ve menbau'l-esrâr*.

Burhâneddin Muhammed Nakşbendî Orta Asya'da Semerkand civarında halkı irşâd eden Muhammed Sıddîk isimli Nakşbendî Müceddidî şeyhinin müridi ve halifesidir¹⁵¹. 18. Yüzyılda Orta Asya'dan İstanbul'a gelmiştir. Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur.

Burhâneddin Muhammed Nakşbendî İstanbul'a geldiğinde bazı tasavvufî ıstılahları, rüya tabiri konusunu ve Nakşbendî seyr u sülük usullerini ele alan *Meslekü'l-envâr ve menbau'l-esrâr* isminde Farsça bir eser kaleme almış ve bu eserini devrin sadr-ı a'zamı Mehmed İzzet Paşa'ya¹⁵² takdim etmiştir. Paşa, Farsça bilmeyenlerin de istifâde edebilmesi için bu eserin Türkçeye tercüme edilmesini arzu etmiş ve bu işi Hoca Süleyman Neş'et'e (ö. 1222/1807) havale etmiştir. Hoca Neş'et de 1212 (1797) senesinde bu eseri Türkçeye çevirmiştir. Farsça aslının

145 Meselâ: Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 2470.

146 İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1272/1855 (63 sayfa).

147 Ayşe Serra Kesikbaş, *Muhtasarü'l-velâye Tercümesi (Metin ve İnceleme)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL tezi, İstanbul 2011.

148 Güller Nuhoglu, *Abdullah Nidâî-yi Kâşgarî ve Hakkiyye Risâlesi*, İstanbul: Simurg Kitapçılık, 2004.

149 Abdullah Nidâî Kâşgarî, *Risâle-i Hafîyye* (trc. Edirne Kadısı Mustafa İsamüddin), İstanbul Belediye Ktp., O.E.Yzm., nr. 919, vr. 1b-50b; Edirne Selimiye Yazma Eser Ktp, nr. 106/1. Mütercim, müellifin mürididir. Hayatı için bkz. Fuat Günel, "Üsküdüârî, İsamüddin", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2016, c. Ek-2, s. 640-641. <https://islamansiklopedisi.org.tr/uskudari-isamuddin>

150 Abdullah Nidâî Kâşgarî, *Risâle-i Hakkiyye Tercümesi* (trc. İsmail Müfid Efendi), Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1422. (Tercüme tarihi: 1205/1790. Mütercim, müellifin mürididir).

151 Silsilesi: İmâm-ı Rabbâni Ahmed Sirhindî, Muhammed Saîd Sirhindî, Abdülehad Vahdet Sirhindî, Muhammed Âbid Sünnâmî, Mûsâ Hân Hoca Dehbîdî, Muhammed Sıddîk, Burhâneddin Muhammed Nakşbendî (müellif). Bu silsileyi müellif, eserinin baş tarafında kendisi kaydetmiştir.

152 Sadâret vazifesi: 1209-1213/ 1794-1798. Bk. Ahmed Câvid, *Hadikatü'l-vüzerâ Zeyli*, İstanbul 1271, s. 47-49.

günümüze ulaşıp ulaşmadığı bilinmiyorsa da, tercümesinin birçok yazma nüshaları vardır¹⁵³. Hoca Neş'et'in tercümesi, Elif Memiş tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır¹⁵⁴.

Na'imullah Behrâiçi (ö. 1218/1803), *Ma'mûlât-ı Mazhariyye*.

Hindistanlı meşhur Nakşbendî-Müceddidî şeyhi Mazhar Cân-ı Cânân'ın müridi olan Na'imullah Behrâiçi tasavvuf âdâbı, zikir, teveccüh, râbıta, hatm-i Hâcegân, namaz, oruç gibi konularda *Ma'mûlât-ı Mazhariyye* isminde Farsça bir eser kaleme almıştır. Hindistan'da neşredilen eser (Kânpûr 1275/1858), Osmanlı son döneminde ismi bilinmeyen bir şahıs tarafında Türkçeye tercüme edilmiştir¹⁵⁵. Bu tercüme yüksek lisans tezi olarak çalışılmış ve yeni harflere de aktarılmıştır¹⁵⁶.

Abdullah Dehlevî (ö. 1240/1824), *Îzâhu't-tarîka*.

Hindistanlı Nakşbendî-Müceddidî şeyhlerinden Mazhar Cân-ı Cânân'ın mürid ve halifesi olup Gulâm Ali lakabıyla da anılan Abdullah Dehlevî'nin *Îzâhu't-tarîka* isimli Farsça eseri¹⁵⁷, Osmanlı döneminde Mehmed Bahâeddin tarafından *Fevâid Tercümesi* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir¹⁵⁸.

Ebû Sa'id Fârûkî (ö. 1250/1835), *Hidâyetü't-tâlibîn*

Hindistanlı Nakşbendî-Müceddidî şeyhi Abdullah Dehlevî'nin mürid ve halifesi olan Ebû Sa'id Fârûkî, Nakşbendî tarikatının seyr u sülûk (tasavvufî eğitim) merhalelerini anlatan *Hidâyetü't-tâlibîn* isminde Farsça bir eser kaleme almıştır (nşr. Gulâm Mustafa Hân, Karaçi: İdâre-i Müceddidiyye, 1385/1965).

Eser, Osmanlı son döneminde Muhammed b. Veliyyüddin Hıfzî¹⁵⁹ tarafın-

153 Seyyid Burhâneddin Muhammed Nakşbendî, *Meslekü'l-envâr ve menbâ'u'l-esrâr* (trc. Hoca Neş'et), Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 2483, vr. 1b-54b; İstanbul Belediye Ktp., K-569; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, 2473 (64 varak).

154 Elif Memiş, *Edirneli Süleyman Neş'et'in Meslekü'l-envâr ve menbâ'u'l-esrâr Tercümesi (Metin ve İnceleme)*, Marmara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019 (yüksek lisans tezi).

155 Bu tercümenin el yazma bir nüshasının fotokopisi kütüphanemizdedir.

156 Hatice Gargu, *Mevlânâ Hâce Naimullah Behrâiçi'nin Ma'mûlât-ı Mazhariyye İsimli Eserinin Türkçe Tercemesi'nin Transkripsiyon ve Tahlili*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL tezi, Bursa 2015.

157 İzâhu't-tarîka, ayrıca Abdullah Dehlevî'nin mektupları arasında 90. mektup olarak da yayınlanmıştır. Bkz. Abdullah Dehlevî, *Mekâtib-i Şerife*, İstanbul 1992, s. 134-160 (Farsça).

158 Abdullah Dehlevî, *Fevâid Tercümesi*, trc. Mehmed Bahâeddin, İstanbul Belediye Ktp., Osman ergin Yazmaları, nr. 870 (35 varak).

159 Bu mütercim (Muhammed Hıfzî), eserin müellifi olan Ebû Sa'id Fârûkî'nin oğlu Ahmed Sa'id Fârûkî'nin oğlu Abdürreşid Müceddidî'nin müridi imiş. Bkz. Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 184.

dan 1253 (1837) senesinde *Tercüme-i Hidâyetü't-tâlibîn* adıyla Türkçeye tercüme ve neşredilmiştir (İstanbul 1299/1882).

İmdâdullah Fârûkî Çiştî Thânevî (ö. 1329/1899), *Ziyâül-kulûb, Risâle der Beyân-ı Vahdetü'l-Vücûd*

Ziyâü'l-kulûb: Hindistanlı Çiştî şeyhlerinden¹⁶⁰ İmdâdullah Thânevî Muhâcir-i Mekki'nin *Ziyâü'l-kulûb* isimli Farsça eseri, Osmanlı döneminde Mevlevî Es'ad Dede (ö. 1911) tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir¹⁶¹. Bu tercümenin yazma nüshası Adnan Kaya tarafından yeni harflere çevrilerek *Kalplerin Işığ*: *Ziyâü'l-kulûb Tercümesi* adıyla neşredilmiştir¹⁶².

Risâle der Beyân-ı Vahdetü'l-vücûd: İmdâdullah Thânevî'nin *Risâle der Beyân-ı Vahdetü'l-vücûd* isimli Farsça eseri de¹⁶³ Ahmed Avni Konuk tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir¹⁶⁴.

Abdülkâdir Belhî (ö. 1923), *Esrâru't-tevhîd*

Abdülkâdir Belhî Afganistan'da doğmuştur. Babası Süleyman Belhî Kunduzî'dir. 1855'te akrabaları ile birlikte Afganistan'dan Anadolu'ya göç eden ve İstanbul Eyüp'te babasından sonra Murâd Buhârî Dergahı'nda şeyh olan Abdülkâdir Belhî'nin *Esrâru't-tevhîd* isimli Farsça manzum eseri, Mehmed Nâzım Paşa tarafından Türkçeye tercüme edilip neşredilmiştir¹⁶⁵.

Sonuç

İlim, kültür ve irfanı kıtalar ötesine taşıyan en önemli unsurlardan biri kitaplardır. İran, Afganistan, Tacikistan, Mâverâünnehr (Özbekistan) ve Hindistan'da yazılan birçok tasavvufî eser, Osmanlı döneminde Türkçeye tercüme edilmiştir. Miladî 11. Yüzyıldan 15. Yüzyıla kadar çoğunlukla İran coğrafyasında yazılan tasavvufî eserler Türkçeye tercüme edilmiş iken, 15. Yüzyılda sonra Orta Asya,

160 Bu zâtın Çiştîye dışında Nakşbendîye ve Sühreverdiye gibi tarikatlardan da teberriken icâzeti vardı.

161 İstanbul Belediye Ktp., Osman Ergin Yzm., nr. 105 (65 varak); Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 4521.

162 İmdâdullah Tehânevî, *Kalplerin Işığ*: *Ziyâü'l-kulûb Tercümesi* (trc. Mehmed Es'ad Dede, hzr. Adnan Kaya), İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.

163 Bombay 1300/1883; ayrıca *Külliyât-ı İmdâdiye* içinde, Kanpur ts.; *Külliyât-ı İmdâdiye*, Karaçi 1976, s. 218-223.

164 Konya Mevlana Müzesi Ktp., nr. 3649; İstanbul Belediye Ktp., O.E. Yzm., nr. 31; Süleymaniye Ktp., Tâhir Ağa Tekkesi, nr. 772, vr. 14-20.

165 Abdülkâdir Belhî, *Esrâru't-Tevhîd ve Tercümesi*, İstanbul 1331/1913 (s. 1-18 Farsça, s. 19-28 Türkçe). Nihat Azamat, "Abdülkâdir-i Belhî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, c. 1, s. 231-232.

Afganistan ve Hindistan bölgesinde yaşayan Nakşbendî mensuplarının eserleri tercüme edilmeye başlanmıştır. Bunun iki temel sebebi vardır: Birincisi 15. Yüzyıldan itibaren Anadolu'da Nakşbendîler etkili bir şekilde yayılmışlar ve kendi tarikatlarına ait eserleri tercüme etmeye daha fazla önem vermişlerdir. İkinci sebep, 15. Yüzyıldan sonra İran'da çok önemli ve İslam dünyasında ses getirecek eserler yazılamamıştır.

Öte yandan İran'da yazılan *Bostan*, *Gülistân*, *Mantiku't-tayr* ve *Pend-i Attâr* gibi eserler üzerine Türkçe birçok şerh yazılmıştır. Hattâ bu Türkçe şerhlerden bazıları çok değerli bulunmuş ve Farsçaya çevrilip yayınlanmıştır. Yani Farsçadan Türkçeye çevrilip şerh edilen eserler tekrar Farsçaya çevrilip asıl vatanında okunur hâle gelmiştir. Bu sayede ülkeler arasında kültür paylaşımı olmuş, İslam kültürüne önemli katkılar sağlanmıştır.

Hindistan'ın uzak bir kasabasında yazılan Farsça bir eserin Osmanlı döneminde Anadolu'da Türkçeye çevrilip bir Türk köyünde mum ışığında okunması, iletişim imkânlarının kısıtlı olduğu dönemlerde İslam dünyasının kültürel işbirliği adına muazzam bir faaliyet olmuştur.

Bu makâlede, Osmanlı döneminde Farsçadan Türkçeye tercüme edilen tasavvufi eserlerin önde gelenleri toplanıp bir araya getirilmiş, böylece konuya ilgi duyan kişilere ve araştırmacılara önemli bir kolaylık sağlanmıştır. Ayrıca makâlede,

- a. Osmanlı döneminde hangi tasavvufi eserlerin Türkçeye tercüme edildiği,
- b. Tercümelerin hangi coğrafyalardan (İran, Orta Asya, Hindistan vs.) yapıldığı,
- c. 15. Yüzyıldan sonra tercüme konusuna konu olan eserlerin İran'dan ziyâde Orta Asya ve Hindistan'a kaymasının sebepleri gibi problemlerin cevabı aranmıştır.

Söz konusu eserlerden henüz yazma hâlinde olanların ilmî usullerle yeni harflere çevrilerek yayınlanması edebiyat, tasavvuf ve kültür dünyamıza önemli bir katkı olacaktır.

Kaynakça

- Ahrâr, Ubeydullâh, *Resâil-i Hâce Ahrâr* (nşr. Ârif Nevşâhî), Herat 2015.
- Akkuş, Muzaffer, *Elvan-ı Şirazi'nin Gülşen-i Raz'ı*, Ankara 2002.
- Akpınar, İsa, "XVI. Asır Şairlerinden Emiri'nin Mergübu'l-kulüb Tercümesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sy. 89 (Bahar 2019), s. 147-167.
- Alkan, Ercan, "Hacı Bayram-ı Veli'nin İsteğiyle Yapılan Bir Tercüme: İnce Bedreddin ve Tercüme-i Lema'ât'ı", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 31 (2013), s. 57-73.
- Alparslan, Ali, "Abdülvehhâb es-Sâbüni", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, c. 1, s. 286-287.
- Ankaravî, İsmail Rusûhî, *Mesnevî Şerhi: Mecmûatü'l-letâif ve ma'mûretü'l-ma'ârif*, Mısır 1221/1806.
- Aruçi, Muhammed, "Südi Bosnevî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, c. 37, s. 466.
- Atâi, Nev'îzâde, *Hadâiku'l-hakâik*, İstanbul 1268/1852.
- Averbek, Güler Doğan, "Fedâyî Mehmed Dede Mantık-ı Esrâr Adlı Manzûm Mantıku't-tayr Tercümesi ve Otopraf Nüshası", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, c. 6, sy. 3 (2017), s. 1490-1506.
- Azamat, Nihat, "Yeni Bir Ahmedi ve İki Eseri: Yûsuf u Zeliha, Esrarnâme Tercümesi", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. VII-VIII (1988), s. 347-364.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, Beyrut ts.,
- Bayak, Cemal, "Sehâbî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, c. 36, s. 309-310.
- Belhî, Abdülkâdir, *Esrâru'l-Tevhid ve Tercümesi*, İstanbul 1331/1913.
- Bosnevî, Südi, *Gülistân Şerhi* (nşr. Ozan Yılmaz), İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2012.
- Buhârî, Salâh b. Mubârek, *Enisü'l-tâlibîn ve uddetü's-sâlikîn* (nşr. Halil İbrahim sarioğlu), Tahran 1371 hş./1992.
- Câmî, Abdurrahman, *Levâmî' Tercümesi* (trc. Tâhirü'l-Mevlevî), Marmara Ün. İlahiyat Fakültesi Ktp., Yazmalar, nr. 21, s. 64-205 (varaklar sayfa usulü numaralandırılmış).
- Câmî, Molla, *Şerh-i Rubâiyât* (trc. Tâhirü'l-Mevlevî, hzr. Abdurrahman Acer), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014.
- Ceyhan, Semih, "Mesnevî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2004, c. 29, s. 325-334.
- Ceylan, Kübra - Şule Bayraktar, "Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî'nin Münâzara-i Dil ü Cân Adlı Risâlesi ve Türkçe Tercümesi", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 32 (2013), s. 203-220.

- Çal, Ahmet, “Kasım b. Mahmud Karahisarî'nin İrşadü'l-mürîd ile'l-murâd fî tercemeti Mirsâdi'l-ibâd Adlı Eseri”, *Turkish Studies*, c. 10-12 (2015), s. 233-248.
- Çerhî, Ya'kûb, *Tercüme-i Risâle-i Ünsiyye* (trc. La'lizâde Abdülbâkî), Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 636, vr. 227b-242b.
- Düzen, İbrahim, “Azîz Neseffî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, c. 4, s. 344-346.
- Emîrî, *Sıfâtü'l-âşıkîn*, İsveç, Uppsala Üniversitesi Ktp., O Vet 63, vr. 235b-290b.
- Erdebîlî, İbn-i Bezzâz, *Safvetü's-safâ* (nşr. Gulâm Rızâ Tabâtabâi Mecd), Tebrîz 1373 hş./1994.
- Gurâbzâde Ahmed, *Zübedü'âsârî'l-Mevâhib ve'l-Envâr*, İstanbul 1292-1294.
- Güleç, İsmail - Güler Doğan Averbek, “Gölgede Kalmış Bir Şairin Bilinmeyen Üç Tercümesi”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, sy. 18 (Güz 2018), s. 247-264.
- Güleç, İsmail, “Sürûrî, Muslihuddin Mustafa”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, c. 38, s. 170-172.
- Gülşenî, Muhyî, *Reşehât-ı Muhyî* (nşr. Mustafa Koç- Eyyüp Tanrıverdi), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Günel, Fuat, “Üsküdârî, İsamüddin”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2016, c. Ek-2, s. 640-641. <https://islamansiklopedisi.org.tr/uskudari-isamuddin>
- Hânkâhî, Ebû Nasr, *Güzide der Ahlâk ve Tasavvuf* (nşr. İrc Efşâr), Tahran 1347 hş. /1966.
- Hemedânî, Abdülvehhâb, *Sevâkıbu'l-menâkıb-ı Evliyâullâh* (nşr. Ârif Nevşâhî), Tahran: Merkez-i Pejûheşi-yi Mirâs-ı Mektûb, 1390 hş./2011.
- Hocazâde Ahmed Hilmî, “Hoca Azîzân Ali Râmitenî Hazretlerinin Risâle-i Şerîfesi Tercümesi”, *Ceride-i Süfiyye*, sy. 60 (1331/1913), s. 130-131; sy. 61 (1331/1913), s. 143-145.
- İnan, Mehmet Emin, *XVI. Asır Şâirlerinden Za'îfî ve Bâğ-ı Behîşt Mesnevîsi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL tezi, Kayseri 1998.
- Kara, Mustafa, “Hocazâde Ahmed Hilmî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, c. 18, s. 207.
- Kâşgarî, Abdullah Nidâî, *Risâle-i Hafîyye* (trc. Edirne Kadısı Mustafa İsameddin), İstanbul Belediye Ktp., O.E.Yzm., nr. 919, vr. 1b-50b.
- Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, Beyrut ts.,
- Kemâl Ahmed Dede, *Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi Mülhâkı, nr. 82 (158 varak).
- Konevî, Sadreddin, *Tebziratü'l-mübtedî tezkiretü'l-müntehî*, trc. Ahmed Remzî el-Mevlevî, İstanbul Belediye Ktp., Osman Ergin Yazmaları, nr. 327 (56 varak).
- Mahmûd b. Osmân, *Firdevsü'l-mürşidiyye fî esrâri's-şamediyye* (nşr. İrc Efşâr, Tahran 1358 hş./1979).
- Mecdî Mehmed, *Hadâiku's-Şakâik*, İstanbul 1269/1853.

- Mehmed İzzet Paşa, *Gonca-i Bostân*, İstanbul, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Manzûm, nr. 1203 (160 varak).
- Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333/1915.
- Memiş, Abdurrahman, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidilik*, İstanbul 2000.
- Menâkıb-ı Evhadüddîn Hâmid b. Ebi'l-Fahr Kirmânî* (nşr. Bediüzzamân Fûrûzânfer), Tahran 1347 hş./1969.
- Mercan, İ. Hakkı, *Menâkıbnâme-i Şeyh Evhadeddin Kirmânî* (YL tezi), Kayseri 1990.
- Musalı, Namiq, “Şeyh Safi Velâyetnâmesi: Tahkiki ve Transkripsiyonu”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sy. 84 (2017), s. 166-168.
- Münzevî, Ahmed, *Fihrist-i Müşterek*, İslâmâbâd-Lahor 1988.
- Nakşebendî, Seyyid Burhâneddin Muhammed, *Meslekü'l-envâr ve menba'u'l-esrâr* (trc. Hoca Neş'et), Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 2483, vr. 1b-54b.
- Namoğlu, Elif, *Ebü Abdullah Muhammed es-Semerkandî'nin Muhtasarı'l-velâye Adlı Eseri (Metin-İnceleme)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL tezi, 2012.
- Nevşâhî, Ârif, “Risâle-i Vâlidîyye-i Ubeydullâh-i Ahrâr-i Semerkandî”, *Tahkîkât-ı İslâmî*, IX/1-2 (1373/1994), s. 65-77.
- Nevşâhî, Ârif, “Sevâkıbu'l-menâkıb-ı Evliyâullah: Mevlânâ ve Mevlevîlik Hakkında Unutulmuş Bir Kaynak”, (trc. Necdet Tosun), *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 14 (2005), s. 697-707.
- Nizam, Betül Sinan, *Kemâl Ahmed Dede's Verse Narrative Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ (A Verse Version in the Menâkıbü'l-Ârifin Tradition)*, Cambridge, Harvard Üniversitesi, 2010.
- Nizami, Khaliq Ahmad, “Hüseynî Sâdât el-Gürî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, c. 19, s. 24.
- Öngören, Reşat, “Konuk, Ahmet Avni”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2002, c. 26, s. 180-182.
- Özkan, Mustafa, “Edirneli Nazmî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, c. 10, s. 450-451.
- Öztürk, Şeyda, “Şem'î”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, c. 38, s. 503-504.
- Semerkandî, Muhammed b. Burhâneddin, *Silsiletü'l-ârifin ve tezkiretü's-siddîkin* (nr. İhsânullah Şükrollâhî), Tahran: Kitâbhâne Mûze ve Merkez-i Esnâd-ı Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî, 1388 hş./2009.
- Sevgi, H. Ahmet, “Mantıku't-tayr”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2003, c. 28, s. 29-30.
- Sipehsâlâr, Ferîdûn, *Menâkıb-ı Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî* (trc. Ahmed Avni Konuk), İstanbul 1331.

- Sunguroğlu, İsmet, *Harput Yollarında*, İstanbul 1958.
- Şebüsterî, Mahmûd, *Tercüme-i Gülşen-i Râz*, trc. Elvân-ı Şîrâzî, İstanbul Belediye Ktp., Osman Ergin Yazmaları, nr. 863 (106 varak).
- Şem'î, Şerh-i Bostân-ı Şeyh Sa'dî, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin bölümü, nr. 3666 (238 varak).
- Şem'î, Şerh-i Mantıku't-tayr (hızr. Muhittin Turan), İstanbul: Kesit Yayınları, 2015.
- Tehânevî, İmâdullah, *Külliyât-ı İmâdiyye*, Karaçi 1976.
- Tokmak, A. Naci, "Hâcû-yi Kirmânî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, c. 14, s. 520-521.
- Tosun, Necdet, *Bahâeddin Nakşebend: Hayatı Görüşleri Tarikatı (XII-XVII. Asırlar)*, İstanbul 2002.
- Tosun, Necdet, *Türkistan Dervişlerinden Yâdigâr: Orta Asya Türkçesiyle Yazılmış Tasavvufi Eserler*, İstanbul 2011.
- Tosyavî, Abdülmecîd, *el-Lemehât fî tercemeti'l-Leme'ât*, Kastamonu İl Halk Ktp., nr. 36, vr. 231b-246b.
- Türkoğlu, Serkan, "Türk Edebiyatında Pendnâme-i Attâr'ın Manzum Tercümelere ve Seyyid Ali Rızâ'nın Riyâzû'r-Rızâ'sı", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 22 (Nisan 2018), s. 671-692.
- Vassâf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ* (nşr. Ali Yılmaz- Mehmet Akkuş), İstanbul 2006.
- Yârahmedî, Sîmâ - Gulâm Rızâ Dâdhâh, "Mergûbu'l-kulûb", *İttilâ'ât-ı Hikmet ve Ma'rîfet*, sy. 8 (1386 hş./2007), s. 50-55.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil, "Mûsâ İznîkî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, c. 31, s. 218-219.
- Yazar, Sadık, "Gazzâlî'nin XIII-XIX. Yüzyıllar Arasında Batı Türkçesinde Tercüme Edilen Eserleri", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, c. 16, sy. 31 (2011), s. 88-91.
- Yazar, Sadık, "XVI. Yüzyıl Şâirlerinden Üsküdarlı Aşkî'nin Eserleri Hakkında Yeni Tespitler", *Türkiyat Mecmuası*, c. 21 (2011), s. 375-393.
- Yazar, Sadık, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dr. Tezi, 2011.
- Yazıcı, Tahsin - Süleyman Uludağ, "Herevî, Hâce Abdullah" md., *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, c. 17, s. 225.
- Yazıcı, Tahsin, "Menâkıbü'l-ârîfîn", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2004, c. 29, s. 114-115.
- Yazıcıoğlu, Mustafa Said, "Hızır Bey", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, c. 17, s. 414.